

Vilniaus universiteto teisės fakultetas

Teisės teorijos ir istorijos katedra

Algirdo Paulausko
IV kurso, baudžiamosios justicijos
studijų atšakos studento

Magistro darbas

TEISĖS NORMŲ KOLIZIJOS IR JŲ SPRENDIMO TAISYKLĖS

Darbo vadovas: doc. dr. G. Lastauskienė

Recenzentas: doc. H. Šinkūnas

Vilnius 2007

TURINYS

Įžanga.	2
1. Teisės normų kolizijos.	5
1.1. Kolizijos sąvoka (požymiai).	5
1.2. Kolizijos ir konkurencijos atribojimas.	8
1.3. Svarbiausios kolizijų atsiradimo priežastys.	12
2. Teisės normų kolizijų sprendimo taisyklės.	16
2.1. Hierarchijos taisyklė.	17
2.2. Chronologinė taisyklė.	19
2.3. Specialios normos pirmumo taisyklė.	22
2.4. Vėlesnė bendroji norma nepanaikina ankstesnės specialiosios normos.	23
2.5. Esant kelių precedentų kolizijai, pirmenybė teikiama paskutiniam.	24
2.6. Autoritetingiausios nuomonės taisyklė.	25
2.7. Kolizinių normų rūšys.	29
3. Kolizinių taisyklių taikymas skirtingose teisės šakose.	34
3.1. Kolizinių taisyklių taikymas civilinėje teisėje.	34
3.2. Kolizinių taisyklių taikymas baudžiamojoje teisėje.	35
3.3. Kolizinių taisyklių taikymas tarptautinėje privatinėje teisėje.	38
3.4. Teisės normų ir konstitucinės teisės normų (nuostatų) kolizijos.	42
4. Išvados.	51
5. Santrauka.	53
6. Summary.	55
Literatūros sąrašas.	57

I Ž A N G A

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinta nuostata, kad Lietuva šį aktą priėmė, siekdama atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės. Tai reiškia, kad mūsų valstybėje turi viešpatauti teisė. Teisė lyginama (siejama, tapatinama) su teisingumu ir su viskuo, kas visuomenėje suprantama kaip gėris, darna, kompromisas ir harmonija.

Efektyvios teisės poreikis reikalauja visuomeninius santykius bei procesus reguliuoti taip, kad šis reguliavimas maksimaliai atitiktų tautos mentalitetą, nacionalinio gyvenimo būdo bruožus ir leistų pasiekti priešingų interesų suderinimą mažiausiai skausmingomis priemonėmis. Šis poreikis skatina ieškoti teisės esmės ir efektyvių teisinio reguliavimo bei teisės taikymo priemonių.

Efektyvus teisinis reguliavimas (poveikis) yra įmanomas tik tada, kai teisė veikia harmoningai ir darniai. Tačiau teisiniame reguliavime dažnai susiduriame su situacija, kai funkcionuojanti (taikytina) teisė siūlo ne vieną, o kelias tam atvejui tinkančias teises taisykles. Juk pasaulyje yra apie du šimtus valstybių, turinčių savo teisės sistemas, dažnai analogiškus visuomeninius santykius reglamentuojančius skirtingai. Tai natūralu – nes tam įtaką daro skirtingi, papročiai, tradicijos, besiskirianti teisinė sąmonė ir teisinė kultūra. Skirtingose valstybėse teisė įgyja įvairias apraiškas ir pavidalus, o plėtojantis valstybių tarpusavio santykiams, reikia rasti priemones, kaip tuos neatitikimus įveikti. Be to priešingas reguliavimas galimas ir nacionalinėje teisėje, kai susikerta skirtingų teisės šaltinių nuostatos ir nėra aišku, kurį iš jų taikyti. Teisės doktrina šiuos atvejus vadina koliziniais ir formuoja specialias taisykles, kuriomis prieštaravimai yra šalinami. Kai kurių valstybių (pvz., Rusijos) teoretikai kolizijoms skiria tokį reikšmingą vaidmenį, kad jų teiginių ir analizės pagrindu netgi susikūrė savarankiška teisės šaka – kolizijų teisė.

Siekis iširti, kaip kolizinės taisyklės analizuojamos ir taikomos Lietuvoje, paskatino imtis tokios temos analizės.

Temos aktualumas ir originalumas

Pasirinktos temos aktualumą patvirtina ta aplinkybė, kad ne daug Lietuvos autorių nagrinėjo teises kolizijas. Darbo autoriaus duomenimis, dar mažiau Lietuvos teoretikų ir praktikų tyrė, kaip kolizines taisykles taiko Lietuvos teismai (tiek bendrieji, tiek ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas). Pasirinkta tyrimo tema leido naujai pažvelgti į teisės normų kolizijas ir jų sprendimo taisykles – tiek doktrinos, tiek praktikos

požiūriu. Tiek Lietuvos teisės teoretikai, tiek Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas bei Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nėra daug pasisakę kolizijų atsiradimo ir išsprendimo klausimais. Aktualu pažymėti, kad Lietuvos teisės doktrinoje nėra nusistovėjusi vieninga nuomonė kolizijos ir konkurencijos tarpusavio santykio atžvilgiu – šios sąvokos neturi vieningai akceptuoto turinio. Dauguma teoretikų nepripažįsta galimybės atriboti koliziją nuo konkurencijos (panašios nuostatos laikosi ir Lietuvos Aukščiausiasis teismas). Tuo tarpu Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1996 m. vasario 28 d. nutarime šias sąvokas skiria, nurodydamas kad „jeigu yra bendrų ir specialių teisės normų konkurencija, taikomos specialios teisės normos“. O teisės doktrina specialiosios normos pirmumo taisyklę įvardija kolizine taisykle. Taigi teisės teorijoje nėra vieningo požiūrio nei į prieštaravimo teisėje pavadinimą, nei į jo sprendimo mechanizmą, ir tai leidžia teigti, kad tyrimo tema aktuali ir svarbi tiek teorijai, tiek ir teisės taikymo praktikai.

Temos originalumą sąlygojo ta aplinkybė, kad tiek doktriniuose veikaluose, tiek teismų sprendimuose šiai temai skirta ne daug dėmesio, nors kolizijos ir jų šalinimas yra kasdienis kiekvieno praktikuojančio teisininko uždavinys. Lietuvos teisės teoretikai daugiausia dėmesio yra skyrę kolizinių taisyklių taikymui tarptautinėje privatinėje, o nacionalinėje (vidaus) teisėje mokslinių tyrimų šia tema nėra.

Darbo tikslas ir uždaviniai

Magistrinio darbo tikslas – išanalizuoti teisės normų kolizijas ir pagrindines jų sprendimo taisykles bei ištirti, kaip kolizijas suvokia ir sprendžia Lietuvos teismai.

Darbo tikslas nulėmė tokius tyrimo uždavinius:

1. Išnagrinėti sąvokos *teisės normų kolizijos* lingvistinę reikšmę ir tinkamumą teisės normų prieštaravimui apibrėžti;
2. Nustatyti svarbiausias teisės normų kolizijų atsiradimo priežastis;
3. Pateikti kolizinių normų klasifikaciją;
4. Nustatyti labiausiai taikomų kolizijų sprendimo taisykles ir išplėtoti jų turinį;
5. Atskleisti kolizinių taisyklių taikymą skirtingose teisės šakose.

Darbo objektas.

Pasirinkti tyrimo tikslai ir uždaviniai apibrėžė ir tyrimo objektą. Darbe daugiausia dėmesio skirta nacionalinės teisės normų kolizijų analizei. Magistriniame darbe nagrinėjamas sąvokos teisės kolizija daugiareikšmiškumas, siekiant patikrinti šios

sąvokos tinkamumą. Nagrinėjamos kolizijų atsiradimo priežastys, daugiausia dėmesio skiriant, autoriaus nuomone, svarbiausioms priežastims: teisės normų kūrėjo klaidoms ir teisės norminių aktų hierarchiškumo pažeidimams. Pateikiama teisės normų kolizijų klasifikacija pagal įvairias charakteristikas. Analizuojamos pagrindinės kolizijų šalinimo taisyklės. Tiriamų klausimų kontekste yra naudojama (kaip priemonė teiginiams pagrįsti) Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktika. Darbe analizuojami iliustratyvūs teisės norminiai aktai: Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas ir kt.

Atsižvelgiant į tai, kad Lietuva priklauso kontinentinės teisės tradicijai, kuriai būdingas teisės norminių aktų absoliutinimas, darbe daugiausia dėmesio skiriama kolizijoms tarp šiuose šaltiniuose suformuluotų teisės normų. Į tyrimo objektą autorius neįtraukė ir kitų svarbių teisinių nuostatų – teisės principų – susikirtimo tarpusavyje ir su teisės normomis (darbe nagrinėta tik konstitucinės teisės nuostatų darna).

Darbo metodai.

Darbe naudojami pagrindiniai mokslinei analizei būdingi metodai. Lingvistinis metodas buvo naudotas tiriant darbe analizuojamų sąvokų turinį ir tinkamumą bei tiriant teisės norminių aktų tekstus. Precedentinis tyrimo metodas leido įvertinti tyrimui panaudotą teismų medžiagą bei tiriant vėlesnio precedento taikymo taisyklę. Loginis tyrimo metodas taikytas formuojant darbo struktūrą, teikiant argumentus ir darant darbo išvadas. Sisteminis metodas pritaikytas siekiant kolizijas ir jų sprendimo taisykles įvertinti visos teisės funkcionavimo požiūriu ir tiriant teisės norminių aktų hierarchiją. Darbe pritaikyti istorinis, lyginamasis, įstatymų leidėjo ketinimų ir kiti tyrimo metodai.

Svarbiausi šaltiniai.

Tyrimui buvo naudoti įvairūs šaltiniai. Naudojant specialią literatūrą, formuojamos doktrininės kolizijų ir jų šalinimo taisyklių nuostatos. Darbe panaudoti tokių autorių kaip Kelseno, Alexy, Posnerio, Ю. А. Тихомиров bei Lietuvos teisės teoretikų D. Mikelėnienės, V. Mikelėno, A.Vaišvilos bei kitų autorių darbai. Darbe gausiai remtasi teisės norminiais aktais ir teismų jurisprudencija (daugiausia Lietuvos Aukščiausio teismo ir Lietuvos Konstitucinio teismo praktika).

1. Teisės normų kolizijos

1.1. Kolizijos sąvoka (požymiai).

Kolizija [lot. *collisio*] – susidūrimas, sukrėtimas¹. Tarptautinių žodžių žodyne pateikiama keletas žodžio „kolizija“ reikšmių, o būtent: „1) konfliktas, priešingų interesų, siekimų, nuomonių, jausmų susidūrimas; 2) įstatymų, reguliuojančių tuos pačius arba artimus visuomeninius santykius, prieštaravimas“². Dabartinės lietuvių kalbos žodyne sąvokai „kolizija“ suteikiama tokia reikšmė – „priešingų interesų, siekimų, tikslų, nuomonių susidūrimas“³.

Valstybės ir visuomenės, o taip pat ir jos piliečių, egzistavimas reikalauja atitinkamos tvarkos ir stabilumo. Be elgesio taisyklių negalima darni žmonių veikla, egzistencija. Teisė šiuo atveju pasireiškia kaip formalizuotų taisyklių, reguliuojančių visuomeninius santykius, sąvadas, rinkinys. Teisė, kaip taisyklė, negali būti izoliuota nuo visuomeninių reiškinių, ekonomikos, politikos ir pan. Prieštaravimai ekonomikoje, socialinėje bei politinėje sferose, įvairūs interesai visuomeniniame gyvenime gimdo norą nukrypti nuo teisėje įtvirtintų paliepiamų. Juk ne veltui sakoma „nėra taisyklių be išimčių“. Tuo bandoma pateisinti atitinkamų grupių veiksmus, poelgius ir pan. Kur ieškoti atsakymo? Matomai atsakymas būtų vienas ir pagrindinis. Atsakymas glūdi teisės esmės, jos reguliuojančio vaidmens įsisamoninime, suvokime.

Teisė konservatyvi ir tuo pačiu ji ir kintanti. Lietuvoje sparčiai vyksta teisės evoliucija, vystymasis. Laikui bėgant keičiasi teisės supratimas. Pradžioje teisė buvo tapatinama išimtinai su valstybės prievartiniu poveikiu, priklausymu nuo valdžios. Vėlesniais laikais jau formuojama nuomonė, kad teisė – visuomeniniai santykiai, faktinė teisinė tvarka ir pan. Dar vėliau - išryškinamas teisės normatyvinis (etatistinis) pobūdis. Iš čia ir jos, t. y. teisės, pastovumas.

Maždaug 20-ojo amžiaus viduryje rutuliojasi naujas teisės suvokimas ir be teisės normų išskiriama teisiniai santykiai ir teisinė sąmonė.

Esminis lūžis suvokiant teisę Lietuvoje įvyko griuvus Tarybų Sąjungai. Atsirado naujų mokslinių darbų teisės klausimais. Teisės turinys praturtinamas prigimtinės teisės nuostatomis, daromas skirtumas tarp teisės ir įstatymo. Iš kitos pusės, išlieka normatyvistinis požiūris į teisę, tačiau praturtinamas.

¹ Lotynų-lietuvių kalbų žodynas, Vilnius, 2007, 210 psl.

² Valerija Vaitkevičiūtė. Tarptautinių žodžių žodynas. Kėtvirtas leidimas. Vilnius, 2007, 563 psl.

³ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius, 2000, 320 psl.

Teisė ne abstraktus reiškiny, egzistuojantis teisės specialistų moksliniuose darbuose. Teisė reiškiasi kaip teisinė sąmonė ir kaip teisės mokslas. Lietuvos teisė, kaip žinia, iš esmės yra rašytiniais įstatymais grindžiama teisė (tai būdinga ir kitoms kontinentinės teisės sistemos šalims). Teisės aktai klasifikuojami įvairių klasifikavimo kriterijų pagrindu. Tai savo ruožtu leidžia sisteminti teisės aktus. Teisė nėra apmiręs (negyvas) formalizuotų taisyklių rinkinys, sąvadas. Ji kinta kintant visuomenei, valstybei. To pasėkoje formuojasi nauja ideologija, nauja ekonominė sankloda. Ir tai be abejo turi įtakos požiūriui į teisę. Dažnai skuboti ir neapgalvoti sprendimai virsta visuomenės nepasitenkinimu; išryškėja konfliktai ekonomikoje, politiniame ir socialiniame gyvenime. Dėl to siūlomos alternatyvios reformų programos, lozungai ir pan. Šių programų, lozungų apie pertvarką fone aštrėja konfliktai, o teisėje tokie konfliktai vadinami kolizijomis.

Teisine prasme kolizija suprantama kaip prieštaravimas tarp atskirų teisės normų (nacionalinės teisės rėmuose). Šis kolizijos apibrėžimas tampa ribotu, kadangi prieštaravimų gali būti ne tik tarp teisės normų. Prieštaravimai gali pasireikšti teisiniuose požiūriuose, teisės suvokime, teisiniuose veiksmuose (neveikime) ir pan.

Teisinė kolizija tai prieštaravimas tarp egzistuojančios teisėtvarkos, sumanymų ir veiksmų, kuriais siekiama ją pakeisti⁴.

Vyksta savotiškas teisiųjų siekių palyginimas arba su esama teisėtvarka, arba su teisės principais.

Šis kolizijos apibrėžimas giliau ir pilniau atskleidžia reiškinių esmę. Šiame apibrėžime tradicinis kolizijos, kaip teisės normų tarpusavio prieštaravimas, aiškinimas išlieka ir iš tradicinio ir universalus tampa vienu iš sąvokos aspektų.

Sąvoka „teisės kolizija“ yra daugiareikšmė. Ji apima: prieštaravimus tarp teisės principų ir teisės normų, tarp atskirų teisės normų, tarp vertybių, tarp teisės normų ir jų aiškinimo; teisės sampratų, teisinės sąmonės kolizijas. Tokiu būdu teisės kolizijos gali reikštis: 1) teisiniuose požiūriuose, teisės suvokime; 2) nacionalinės teisės sistemos teisės normose; 3) viešosios valdžios veiksmuose; 4) nacionalinės teisės normų ir tarptautinės teisės normų skirtumuose ir pan.

Teisinės kolizijos sąvoka yra esminė suvokiant visus kitus prieštaravimus teisėje. Jame atsispindi prieštaravimai tarp galiojančių teisės normų, teisėtvarkos ir veiksmų bei siekių jas pakeisti, pripažinti ar atmesti. Klasikinis prieštaravimas tarp „esamo“ ir „reikiamo“ įgauna teisinį atspalvį, teisiųjų požymių.

⁴ Ю. А. Тихомиров. Коллизионное право: учебное и научно-практическое пособие, Москва, 2000, 43 psl.

Jurisprudencijoje nėra vieningos nuomonės kolizijų klausimu. Teisinėje literatūroje sutinkama įvairių kolizijų sąvokų. Štai A. Vaišvila teisės normų koliziją apibrėžia kaip atvejį, kai tą patį visuomeninį santykį reguliuoja kelios viena kitai prieštaraujančios teisės normos⁵. A. J. Bujakov koliziją apibūdina kaip objektyvių ir subjektyvių visuomenės vystymosi faktorių nulemtą formalų prieštaravimą tarp teisės normų, tarp teisės normų ir jų aiškinimo aktų, skirtų reguliuoti vienus ir tuos pačius visuomeninius santykius ir sudarančius sunkumų teisės realizavimo procese⁶.

Kaip matome savo turiniu ir apimtimi šios sąvokos yra skirtingos. Tačiau šias sąvokas jungiantis elementas, būdingas tik kolizijoms, išlieka visose sąvokose. Tas jungiamasis elementas yra prieštaravimai – ar tai tarp teisės normų (Alfonsas Vaišvila, A. J. Bujakov), ar tarp esamos teisinės tvarkos ir ketinimų ją, t. y. teisinę tvarką, pakeisti (J. A. Tichomirov).

Nacionalinėje (vidaus) teisės sistemoje teisės normų prieštaravimai kyla dėl prioriteto; kolizijos (prieštaravimai, susidūrimai) gali kilti ir tarp bendrųjų teisės principų, tarp teisės principų ir atskirų ar konkrečių teisės normų, tarp vertybių, tarp teisės normos ir jos aiškinimo ir pan. Teisę galima suprasti kaip tokią tik santykyje su jos reguliuojamais visuomeniniais santykiais, kurie apsprendžia teisės normos turinį, iš kitos pusės teisės normos reguliuoja visuomeninius santykius. Tuo pasireiškia teisės ir visuomeninių santykių neatsiejamas ryšys. Toks jų ryšys reiškiasi kaip forma (visuomeniniai santykiai) ir turinys (teisės norma). Teisė, kaip visuomeninių santykių reguliatorius, jiems suteikia reikiamą bei tinkamą formą. Teisė gali skatinti atitinkamus visuomeninius santykius, arba atvirkščiai – stabdyti ir neleisti jiems vystytis nepalankia kryptimi (linkme). Deramai sureguliuoti visuomeninius santykius nėra taip paprasta. Tam įtakos turi subjektyvūs (atskirų socialinių grupių interesai; socialinė įtampa; reikiamos teisinės kultūros, teisinės patirties bei demokratiškos tradicijų stoka; žemas teisės aktų kokybės lygis ir pan.) ir objektyvūs (visuomenės ekonominis-kultūrinis, techninis, politinis ir pan. vystymasis keičia visuomeninius santykius, suteikia jiems naujų bruožų; visuomeninių santykių prieštaravimas, dinamiškumas, vystymasis ir kaita) veiksniai. Teisė dažnai „nespėja koja kojon“ su besikeičiančiais visuomeniniais santykiais; susidaro situacija, kai naujai susiklostę visuomeniniai santykiai dar nereguliuoti, o esamos teisės normos jau nebeatitinka pakitusių visuomeninių santykių. „Juk niekada nespėjama kurti teisinių tekstų taip greitai, kaip kinta gyvenimas ir socialinė elgsena, kuriai norima daryti

⁵ Alfonsas Vaišvila. Teisės teorija. Vilnius, 2000, 231 psl.

⁶ А. Ю. Бужков. Юридические коллизии и способы их устранения. Саратов, 1999, 38 psl.

įtaka”⁷. Taigi, tokiu atveju prieštaravimai neišvengiami. Taip išryškėja teisės dinaminė (siekimasis savalaikiai sureguliuoti visuomeninius santykius) ir statinė (siekis išsaugoti teisės vidinę darną, vieningumą ir nekintamumą) teisės tendencijos. Kad to neįvyktų, įstatymus leidžiantis organas turi optimizuoti teisinį reguliavimą, siekti tokio teisinio reguliavimo, kad nekiltų prieštaravimų tarp naujo visuomeninių santykių turinio ir senų teisės normų, laiku koreguoti teisės normas, atsižvelgiant į besikeičiančius visuomeninius santykius, užtikrinti logišką vidinį teisės sistemos vystymąsi.

1.2. Kolizijos ir konkurencijos atribojimas.

Taikant įstatymus dažnai praktikoje daroma klaidų. Tai gali būti susiję su įstatymo nelogiškumu, įstatymų sistemos netobulumu. Būna atvejų, kai teisės normos dalinai kertasi tarpusavyje ar persidengia, prieštarauja viena kitai. Iš dalies tai dubliuoja įstatymą. Tokiais atvejais iškyla sunkumų taikant teisės normą praktikoje. Tai susiję su tuo, kad tai pačiai teisinei situacijai gali būti pritaikytos mažiausiai dvi teisės normos. Tokia situacija rodo apie teisės normų konkurenciją ar jų koliziją.

Sąvokų „normų konkurencija”, „normų kolizija” Lietuvos Respublikos baudžiamajame ar administracinių teisės pažeidimų kodeksuose nesutinkame. Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse tik du kartus pavartota sąvoka „kolizija”, tai šio kodekso 1.56 ir 6.179 straipsniai. Tačiau juose neatskleidžiama kolizijos sąvoka. Šių sąvokų turinys atskleidžiamas teisės teorijoje, teisės doktrinoje.

Pagrindiniai teisės normų konkurencijos ir jų kolizijos klausimai gvildenami teisinėje mokomojoje ar mokslinėje literatūroje sprendžiant taikytinos teisės klausimus (civilinė teisė), teisės aktų konstitucingumo klausimus (konstitucinė teisė), sprendžiant nusikaltimų daugeto bei nusikaltimų kvalifikavimo klausimus (baudžiamoji teisė).

Kolizija, kaip minėta – tai priešingų interesų, siekimų, tikslų, nuomonių susidūrimas.

Žodžiui „konkurencija” [lot. *concurrere, concurro*] Lotynų-lietuvių kalbų žodyne suteikiamos tokios reikšmės: „1) subėgti, suplaukti, sueiti; 2) susidurti, susikirsti, susiremti; 3) įvykti tuo pačiu metu, sutapti, atitikti; rungtis, konkuruoti”⁸. Tarptautinių žodžių žodyne žodžiui „konkurencija” suteikiama tokia reikšmė – „varžymasis, rungtyniavimas kurioje nors srityje norint pasiekti tą patį tikslą”⁹. Dabartinės lietuvių

⁷ Giedrė Lastauskienė. Teisinio teksto interpretavimo ribų ir teisės principų santykis: teorinės nuostatos ir Lietuvos teismų praktika. Teisės problemos. Teisės institutas. Vilnius, 2005/1 (47), 7 psl.

⁸ Lotynų-lietuvių kalbų žodynas. Vilnius, 2007, 228 psl.

⁹ Tarptautinių žodžių žodynas. Ketvirtas leidimas. Vilnius, 2005, psl. 393.

kalbos žodyne žodžiui „konkurencija” suteikiama reikšmė – „varžymasis dėl pirmavimo”¹⁰.

Teisinėje literatūroje yra įvairių nuomonių kolizijos ir konkurencijos sąvokų tarpusavio santykio klausimu. Dėl to taikant teisės normas praktikoje sąvoką „kolizija” būtina atriboti nuo kitų, su ja, t. y. teisės normų kolizija, bent kokį sąlytį turinčių sąvokų. Šio klausimo teisingas sprendimas turi įtakos teisingam ir efektyviam teisės normų taikymui praktikoje. Kita vertus šių klausimų teisingas sprendimas susijęs su pagrindinių teisės principų laikymusi.

Mokslinėje teisinėje literatūroje pagrindinai išskiriamos trys nuomonės sprendžiant teisės normų kolizijos ir konkurencijos tarpusavio sąlyčio klausimus: 1) nuomonė, kad kolizija – tai dalis konkurencijos; 2) nuomonė, kad konkurencija – tai dalis kolizijos; 3) nuomonė, kad tai skirtingos ir tarpusavyje nieko bendro neturinčios sąvokos.

Šių nuomonių įvairovė rodo, kad iki šiol nėra vieningos nuomonės šių sąvokų klausimu, kad tiek pirmu, tiek antru atveju sprendžiamas klausimas, kurią normą taikyti.

Štai rusų teisės teoretikas V. P. Malkovas remdamasis bendrąja teisės teorija, koliziją apibūdina kaip teisės aktų prieštaravimą vienas kitam, jų nesutapimą¹¹. Teisės normų konkurenciją jis supranta kaip padėtį, kai, teisės normų taikymo procese, konkrečiam atvejui galima pritaikyti ne mažiau kaip dvi teisės normas, sutampančias ar besiskiriančias pagal turinį ar apimtį, o teisės normas taikančiam subjektui reikia nuspręsti, kuri iš taikytinų teisės normų turi pirmenybę prieš kitą. Pagal jį sąvokų „kolizija”, „konkurencija” negalima priešpastatyti vienos kitai. Tai ne identiškos, bet tarpusavyje susijusios sąvokos. Tuo atveju, kai, praktikoje taikant teisės normą, konkrečiu atveju kyla kolizija, sprendžiant klausimą, kuri teisės norma, besiskirianti pagal turinį ar prieštaraujanti kitai, turi pirmenybę, yra ne kas kita kaip normų konkurencija. Dėl to jis teisės normų koliziją suvokia kaip teisės normų konkurencijos atskirą atvejį.

S. F. Sauliak, analizuodama konkurencijos ir kolizijos tarpusavio santykio problemą, nurodo, kad sąvoka „konkurencija” yra platesnė nei sąvoka „kolizija”, kadangi visos tarpusavyje koliduojančios, t. y. prieštaraujančios viena kitai teisės normos, konkuruoja tarpusavyje, kai tuo tarpu esant konkurencijai gali nebūti jokios kolizijos¹².

Savo ruožtu A. F. Čerdancevas kritikuoja V. P. Malkovo požiūrį į kolizijos ir konkurencijos sąvokų tarpusavio santykį. Jis nurodo, kad normų konkurencija tai atskiras

¹⁰ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius, 2000, 324 psl.

¹¹ В. Б. Шакин. Конкуренция и коллизия уголовно-правовых норм. Сибирский Юридический Вестник. 2001, № 1.

¹² В. Б. Шакин. Конкуренция и коллизия уголовно-правовых норм. Сибирский Юридический Вестник. 2001, № 1.

kolizijos atvejais, o būtent bendros ir specialiosios teisės normų konfliktas, kai abi teisės normos pretenduoja reguliuoti tą pačią teisinę situaciją¹³.

V. N. Kudriavcevas yra tos nuomonės, kad sąvokos „normų kolizija“ ir „normų konkurencija“ tai skirtingos ir tarpusavyje nieko bendro neturinčios sąvokos. Esant kolizijai teisės normos viena kitai prieštarauja. Gi normų konkurencijos atveju kolizijų negali būti, kadangi normos viena kitai neprieštarauja¹⁴.

Kaip matome, nuomonės dėl santykio tarp teisės normų kolizijos ir teisės normų konkurencijos yra skirtingos. Galutinio atsakymo, kuri nuomonė teisinga, kol kas nėra. Tačiau autoriai sutinka dėl vieno, o būtent, kad tikslus santykio tarp kolizijos ir konkurencijos nustatymas yra būtina teisės taikymo praktikoje sąlyga.

Nustatyti, kuri iš nuomonių yra teisinga svarbu visų pirma praktiniu požiūriu. Subjektas, taikantis teisės normas, turi žinoti su kokia problema jis susiduria. Nuo to priklausys, kokiomis taisyklėmis – kolizijų sprendimo ar konkurencijos įveikimo taisyklėmis, vadovautis; atsižvelgiant į nustatytas iškelto problemos sprendimo taisykles, spręsti kurią teisės normą taikyti. Be to, suvokimas to, koku būdu tarpusavyje sąveikauja šios sąvokos, padės išsiaiškinti šio reiškimo kilmę, atskleiti jų požymius.

Labiausiai priimtina nuomonė, kad tai tarpusavyje nesusiję reiškiniai, ir reiškia visiškai skirtingas sąvokas. Tą patvirtina ir Lietuvos teisės teoretiko-praktiko V. Pavilionio išsakyta nuomonė normų kolizijos ir normų konkurencijos klausimu. Štai jis nurodo svarbesnius normų kolizijos ir normų konkurencijos savitumus:

- kolizinės normos yra tokios, kurios prieštarauja viena kitai. Abi normos galioja savarankiškai ir savarankiškai privalo būti pritaikytos. Esant normų konkurencijai tokio prieštaravimo nėra;

- normų kolizija tai įstatymų leidybos netobulumas. Ji egzistuoja tarp normų, nesvarbu, ar yra konkretūs faktai, kuriems jas reikia taikyti, ar ne. Esant normų konkurencijai tarp galiojančių įstatymų jokio prieštaravimo nėra¹⁵.

Be to, V. Pavilionis yra tos nuomonės, kad „normų konkurencija ir kolizija yra labai artimos sąvokos. Tačiau jų sutapatinti nereikėtų. Antra vertus, negalima jų priešinti, nes apie normų koliziją galima kalbėti tuomet, kai jau išspręstas normų konkurencijos klausimas. Normų konkurencija yra sudėtingesnė už normų koliziją“¹⁶.

¹³ В. Б. Шакин. Конкуренция и коллизия уголовно-правовых норм. Сибирский Юридический Вестник. 2001, № 1.

¹⁴ В. Б. Шакин. Конкуренция и коллизия уголовно-правовых норм. Сибирский Юридический Вестник. 2001, № 1.

¹⁵ A. Abromavičius ir kt. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vilnius, 1998, 330 psl.

¹⁶ A. Abromavičius ir kt. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vilnius, 1998, 330 psl.

„Kolizija” kaip minėta „priešingų interesų, siekimų, tikslų, nuomonių susidūrimas”, o „konkurencija” – „varžymasis dėl pirmavimo”. Iš to sunku nuspręsti: susiję tai reiškiniai (jei taip, tai kas dalis, o kas visuma), ar visiškai skirtingi.

Kolizijos atveju teisės normos viena kitai prieštarauja, gi konkurencijos atveju jokio prieštaravimo tarp teisės normų nėra. Požymis – prieštaravimas tarp teisės normų, kuris būdingas tik kolizijoms, yra svarbiausias atsakant į klausimą - „kolizija” ir „konkurencija” yra panašūs ar skirtingi reiškiniai? Konkurencija galima tarp bendrosios ir specialiosios teisės normų (esant bendrosios ir specialiosios teisės normų konkurencijai, taikoma speciali teisės norma). Be to, reikėtų išskirti dar vieną teisės normų konkurencijos požymį, skiriantį ją nuo kolizijos. Apie normų konkurenciją kalbama konkrečiu teisės normų taikymo atveju. Šį teiginį patvirtina ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktika. Štai Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas, nagrinėdamas klausimą ar Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. rugpjūčio 30 d. nutarimas Nr. 1164 „Dėl dalies Žemės ūkio ministerijos įmonių paskolų kapitalizavimo” neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos biudžetinės sandaros įstatymo 13 straipsniui, Lietuvos Respublikos žemės ūkio ekonominių santykių valstybinio reguliavimo įstatymo 9 straipsniu ir Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo 43 straipsnio 1 daliai, konstatavo, kad nagrinėjamos bylos kontekste Lietuvos Respublikos biudžetinės sandaros įstatymas yra bendroji norma, o Lietuvos Respublikos žemės ūkio ekonominių santykių valstybinio reguliavimo įstatymas yra specialioji teisės norma, todėl esant bendrosios ir specialiosios teisės normų konkurencijai, turi būti taikomos specialiosios teisės normos, t. y. Lietuvos Respublikos žemės ūkio ekonominių santykių valstybinio reguliavimo įstatymas¹⁷.

Kalbant apie teisės normų kolizijos ir teisės normų konkurencijos atribojimą, paminėtina Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004-06-29 nutartis kasacinėje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-340/2004. Joje nurodoma, kad kasatorius nuteistasis A. K. nepagrįstai teigia, kad situacija, kai jo veika gali būti kvalifikuojama pagal dvi skirtingas Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 178 straipsnio dalis, turėtų būti vertinama kaip baudžiamosios teisės normų kolizija. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nesutiko, kad tai baudžiamosios teisės normų kolizija. Teismas nurodė, kad Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 178 straipsnio 2 dalyje numatyta baudžiamoji atsakomybė už svetimo turto – automobilio pagrobimą nepriklausomai nuo jo vertės, o Baudžiamojo kodekso 178 straipsnio 3 dalyje – už didelės vertės svetimo turto pagrobimą, nedetalizuojant turto. Šiomis teisės normomis, pagal kurias gali būti kvalifikuota

¹⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996-02-28 nutarimas.

kasatoriaus veika, uždraudžiamos skirtingos nusikalstamos veikos ir kolizijos tarp jų nėra. Atvejis, kai kaltininko veika atitinka dvi viena kitai neprieštaraujančios baudžiamosios teisės normos ir kiekviena iš jų visiškai apibūdina kaltininko padarytą nusikalstamą veiką, tačiau nusikalstama veika turi būti kvalifikuojama tik pagal vieną iš jų, vertintinas ne kaip baudžiamosios teisės normų kolizija, bet kaip baudžiamosios teisės normų konkurencija¹⁸.

1.3. Svarbiausios kolizijų atsiradimo priežastys.

Kolizines normas, kaip taisyklė, „gimdo“ teisės aktai. Dėl šių aktų sąveikos, kolizijos įgauna daugialypį atspalvį. Pažymėtina, kad būtent dėl priimtų teisės aktų ir jų įgyvendinimo šalinami įvairūs konfliktai, tame tarpe ir teisiniai (juridiniai). Čia pasireiškia esminė teisės aktų svarba, tačiau svarbią reikšmę įgauna prieštaravimų tarp pačių aktų šalinimas. Teisės aktų subalansavimas (harmonizavimas) šalina teisinių kolizijų kilimo priežastis bei jų sukeltas pasekmes. Teisės aktų harmonizavimas yra jų suderinamumo užtikrinimas. Teisės aktus kuria žmonės, todėl tik iš išorės teisės aktas pasireiškia kaip nuasmenintas reiškiny. Už jų visada slypi atitinkamos politinės jėgos, socialiniai sluoksniai, lyderiai, valdžios organai ir t. t. ir pan.; teisės aktai tarnauja tiems, kurie stovi jų užkulisiuose, jų priedangoje. Tuo pačiu teisės aktai turi savyje didžiulį kūrybinį potencialą, kuris išreiškia norą (siekimą) derinti socialinius interesus ir tuo pačiu veiklos programą.

Teisės aktų harmonizavimas tarnauja norminių aktų sistemos sutvarkymui, jos funkcionalumui užtikrinti. Tai leidžia užtikrinti teisės aktų tarpusavio subalansuotumą, norminių aktų sistemos vystymąsi reikiama linkme. Tuo pačiu užtikrinamas teisės subjektų teisinio statuso pastovumas, šalinamas teisės subjektų veiksmų neatitikimas pasirinktam veiklos modeliui. Tiek valdžios institucijos, tiek piliečiai, kiti asmenys veikia konstitucijos nubrėžtuose rėmuose. Dėl to dideli reikalavimai keliami pirminiams teisės aktams, jų pastovumui ir nuosekliam įgyvendinimui. Harmonizavimo objektu gali būti atskiras teisės aktas, jo dalis, teisės institutas ar net teisės šaka. Teisės aktų harmonizavimas leidžia pašalinti teisinius prieštaravimus, užtikrinti tą santykį tarp teisės aktų, kurį nubrėžia Konstitucija. Tokiu būdu atstatoma teisės aktų koreliacija (tarp Konstitucijos ir įstatymo, tarp įstatymo ir Vyriausybės nutarimo ir pan.), valstybės institucijai gražinamas Konstitucijoje nubrėžtas teisinis statusas, jei buvo neleistinai įsiterpta į jos veiklos sferą.

¹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004-06-29 nutartis kasacinėje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-340/2004.

Teisės aktų harmonizavimo galima siekti įvairiais būdais – panaikinus Konstitucijai prieštaraujantį teisės aktą, pripažinus jį negaliojančiu, sutvarkius teisės aktą taip, kad jis neprieštarautų aukštesnės galios teisės aktui ir pan. Teisės aktų pakeitimas, jų pertvarkymas reikalauja nemažų pastangų; jos nukreiptos ar nukreipiamos sudaryti sąlygas, kad palankiai spręsti teisės aktų harmonizavimo klausimus. Tokioms sąlygoms visų pirma priskirtina visuomeninių santykių įvairiose gyvenimo sferose – politinėje, ekonominėje, socialinėje ir kt. sutvarkymas, tobulinimas ir vystymas. Juk daugelio juridinių prieštaravimų šaknys glūdi už teisės sferos ribų; prieštaravimų įveikimas daugeliu atvejų priklauso nuo valstybės kurso, gyvenimo pertvarkos programų pagrįstumo bei šių programų įgyvendinimo veiksnių nuoseklumo. Teisės aktų harmonizavimo sąlygas galėtume išreikšti tokiu būdu. Teisinių konfliktų įveikimui visų pirma teigiamą poveikį daro teisės sistemos sutvarkymas ir jos palaikymas reikiamoje padėtyje. Tai susideda iš tokių veiksnių kaip teisės aktų klasifikavimas ir šios klasifikacijos išlaikymas teisėkūros procese. Tai leidžia išvengti teisės aktų kaitaliojimo pagal dalyką, reguliavimo metodą, turinį bei formą, pagal teisės akto priėmimo procedūrą ir įsigaliojimą ir pan. Šiuos uždavinius padeda išspręsti teisės sistemos konstitucinių principų griežtas laikymasis. Tam, manau, turi teigiamos įtakos, priimti įstatymai: Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų skelbimo ir įsigaliojimo tvarkos, Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės norminių aktų rengimo tvarkos įstatymas.

Paskutiniaisiais metais Lietuvoje priimama gana daug teisės aktų. 2006 metais Lietuvos Respublikos Seimas priėmė virš 540 įvairių teisės aktų (įstatymų, įstatymais ratifikavo tarptautines sutartis, nutarimų ir pan.); Lietuvos Respublikos Vyriausybė tais pačiais metais priėmė virš 1 400 nutarimų. Dėl tokio priimtų teisės aktų gausumo nenuostabu, kad išsivelia prieštaravimų tarp teisės normų ar pan.

Peržvelgus įstatymų leidybos procesą nuo pat pradžių pamatysime, kad jau įstatymo projekto tekste išsivelia klaidos, tolimesnėje veikloje virstančios teisinėmis kolizijomis. Šias klaidas sąlyginai galėtume suskirstyti į keletą grupių. Pirmai grupei priskirkime pažintinio pobūdžio klaidas, kadangi teisė ir įstatymas skirti adekvačiai atspindėti besikeičiančią tikrovę. Joms priskirtinos klaidos, kai klaidingai pasirenkamas (nustatomas) teisinio reguliavimo dalykas ar metodas. Dažnai reikia kurti ne naują įstatymą, o pakanka pakeisti, patobulinti jau galiojantį ar pan.; toli gražu ne visada pasirinkti kriterijai būna sugretinami ir panašūs.

Kitos klaidos ir prieštaravimai susiję su teksto turiningumu. Joms priskirtina įstatymo atskirų straipsnių nesuderinamumas, prieštaravimai sąvokose, sprendimų

pagrįstumo nepakankamumas, nesėkmingas įstatymo galiojimo termino nustatymas ir kt. Štai Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatyme sąvoka „viešasis administravimas“ apibrėžiama kaip įstatymais ir kitais teisės aktais reglamentuojama valstybės ir vietos savivaldos institucijų, kitų įstatymais įgaliotų subjektų vykdomoji veikla, skirta įstatymams, kitiems teisės aktams, vietos savivaldos institucijų aktams įgyvendinti ir taikyti, numatytoms viešosioms paslaugoms teikti bei valstybės ir vietos savivaldos institucijų vidiniam administravimui organizuoti bei vykdyti. Ta pati sąvoka „viešasis administravimas“ Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatyme jau apibūdinama kaip įstatymais ir kitais teisės aktais reglamentuojama valstybės ir vietos savivaldos institucijų, kitų įstatymais įgaliotų subjektų vykdomoji veikla, skirta įstatymams, kitiems teisės aktams, vietos savivaldos institucijų sprendimams įgyvendinti, numatytoms viešosioms paslaugoms administruoti.

Skirtingai šiuose įstatymuose apibrėžiamos ir kitos sąvokos, kaip antai „kolegiali institucija“, „viešojo administravimo subjektai“ ir kt.

Trečiai grupei priskirtinos teisės akto teksto klaidos, susijusios su teisinės technikos nesilaikymu. Joms priskirtinos: teisinių sąvokų vartojimo netikslumai ir prieštaravimai, netinkamas teisės akto teksto skirstymas pagal struktūrinius elementus, ko pasėkoje gali kilti prieštaravimai tarp vienaarūšių santykių reguliavimo būdų, netikslus bei netinkamas teisinės kalbos vartojimas, netikslus nukreipimas į kitus teisės aktus ir pan.

Netiksliai suformuluotas nukreipimas į kitus teisės aktus Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatyme. Štai minėto įstatymo 5 straipsnyje numatyta, kad darbo įstatymai bei kiti teisės aktai, reglamentuojantys darbo santykius bei socialines garantijas, viešojo administravimo valstybės tarnautojams galioja tiek, kiek neprieštarauja šiam įstatymui, kitiems jų statusą reglamentuojantiems įstatymams ar statutams. Paslaugų valstybės tarnautojams taikomi darbo įstatymai, išskyrus jų nuostatas, nurodytas šio įstatymo 4 straipsnio 2 dalyje bei atskiruose įstatymuose ar statutuose.

Svarbia priežastimi teisės kolizijoms kilti yra teisės (norminių) aktų hierarchijos pažeidimas.

Taigi tai yra pagrindas teisės kolizijoms kilti.

Svarbu atkreipti dėmesį į teisės normų pobūdį, jų tarpusavio santykį. Į tai dažnai nekrepiama dėmesio nei teisės aktų kūrimo, nei jų praktinio taikymo stadijose. Čia galima išskirti „prioritetines“ teisės normas, kurios turi poveikį kitų teisės normų formavimui; joms priskirtinos normos–definicijos, normos–principai, normos, nusakančios teisės akto tikslą.

Siekiant išvengti kolizijų, svarbią rolę turi tinkamas nuorodų į kitus teisės aktus formulavimas. Nuorodų į kitus teisės aktus vartojimas užtikrina teisės aktų sąveiką.

2. Teisės normų kolizijų sprendimo taisyklės

Kolizijų sprendimo taisyklės tai prielaidos kaip spręsti kilusias kolizijas.

Kolizijos gali būti tarp:

- skirtingos teisinės galios aktų (konstitucijos ir įstatymo; įstatymo ir lydinčiojo akto; ir pan.);
- vienodos teisinės galios aktų (įstatymų; įstatymo lydinčiųjų aktų);
- bendrosios ir specialiosios teisės normų;
- teisės principų ir teisės normų;
- teisės principų.

Kolizijos tarp skirtingos teisinės galios teisės aktų sprendžiamos vadovaujantis hierarchijos taisykle skelbiančia, kad aukštesnės teisinės galios teisės aktas turi pirmenybę prieš žemesnės teisinės galios aktą (*lex superior derogat legi inferiori*). Kolizijos tarp vienodos teisinės galios aktų sprendžiamos vadovaujantis taisykle *lex posterior derogat legi priori* (vėlesnis įstatymas turi pirmenybę prieš ankstesnįjį). Sprendžiant kuris teisės aktas vėlesnis, o kuris ankstesnis, teisinę reikšmę turi teisės akto priėmimo, t. y. įstatymo leidėjo valios išreiškimo, data, o ne jos oficialaus paskelbimo Valstybės žiniose data. Tačiau esant kolizijai tarp skirtingu laiku priimtų bendrųjų ir specialiųjų teisės normų, taikoma taisyklė, numatanti, kad vėlesnė bendroji norma nepanaikina ankstesnės specialiosios normos, jei pačiame įstatyme nepasakyta kitaip (*lex posterior generalis non derogat legi priori speciali*). Kilus kolizijai tarp teisės principų ir teisės normų, prioritetas teikiamas teisės principams. Susidūrus dviem principams, „nėra netaikytino principo: „stipresnis“ (tai situacijai) principas įtvirtinamas labiau, intensyviau, negu silpnesnis“¹⁹.

Kolizinėmis taisyklėmis suprantamos tam tikros teisinės doktrinos suformuotos direktyvos, leidžiančios susiaurinti ar apriboti kai kurių normų, dekoduočių iš teisinio teksto, veikimo sritį²⁰. „Kolizinės taisyklės taikytinos tik tais atvejais, kai nėra teisinio nurodymo, kuris panaikina vieną iš priešingų normų. Be to, dauguma valstybių teisinių doktrinų suformuluotų kolizinių taisyklių leidžia mums išspręsti tik formaliąsias kolizijas. Prakseologinių prieštaravimų šios taisyklės išspręsti negali“²¹. Prakseologinis

¹⁹ Giedrė Lastauskienė. Teisinio teksto interpretavimo ribų ir teisės principų santykis: teorinės nuostatos ir Lietuvos teismų praktika. Teisės problemos. Teisės institutas, Vilnius, 2005/1 (47), 9 psl.

²⁰ Giedrė Lastauskienė. Teisinės sankcijos kaip teisinio teksto elementai ir teisinių imperatyvų garantas. Daktaro disertacija. Vilnius, 2002, 130 psl.

²¹ Giedrė Lastauskienė. Teisinės sankcijos kaip teisinio teksto elementai ir teisinių imperatyvų garantas. Daktaro disertacija. Vilnius, 2002, 131 psl.

priešingumas, skirtingai negu loginis, leidžia abi normas įvykdyti, bet vienos normos įvykdymas paneigia kitos normos prasmingumą²².

Dabar aptarkime pagrindines kolizijų sprendimo taisykles.

2.1. Hierarchijos taisyklė [*lex superior derogat legi inferiori*].

Ši taisyklė skelbia, kad aukštesnės galios teisės aktas (šio akto norma) turi pirmenybę prieš žemesnės galios teisės aktą (šio akto normą). Dažniausiai ši taisyklė vartojama, kai teisė aiškinama taikant sisteminių teisės aiškinimo metodą. Paprastai laikoma, kad kodeksas (kaip teisės normų rinkinys), yra aukštesnės galios teisės aktas palyginti su paprastais įstatymais. Štai Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo 3 straipsnyje skelbiama, kad kiti įstatymai ir teisės aktai, galioję Lietuvos Respublikoje iki 2000 m. liepos 18 d. Civilinio kodekso įsigaliojimo, galioja tiek, kiek neprieštarauja Civiliniam kodeksui, išskyrus atvejus, kai šis kodeksas pirmenybę suteikia kitų įstatymų normoms.

Laikoma, kad teisės principą įtvirtinanti teisės norma pagal hierarchiją yra aukštesnės teisinės galios; ši taisyklė taikoma siekiant nepažeisti tiek Konstitucijoje, tiek kituose įstatymuose įtvirtintų teisės principų.

Teisės norma, kuri panaikina, pakeičia ar pripažįsta netekusia galios kitą teisės normą, pagal šią taisyklę yra laikoma aukštesnės galios teisės norma nei naikinamoji.

Žemesnės teisinės galios normas diktuoja, jų turinį apsprendžia aukštesnės teisinės galios normos. Taigi pati teisė reguliuoja savo kūrimą. Kadangi žemesnės teisinės galios normos kyla iš aukštesnės teisinės galios normų, visos teisės normos sudaro griežtą hierarchinę sistemą. Šios hierarchijos pagrindas – pamatinė norma. Pamatinė norma nėra materialioji; ji preziumuojama kaip aukščiausioji norma iš kurios yra dedukuojamos kitos žmonių elgesio normos. Jei konstitucija yra norma, ar normos, tai „pamatinė norma yra ta norma, kuri preziumuojama tada, kai paprotys, kuriuo sukuriama konstitucija,...yra objektyviai interpretuojamas kaip normos kūrimo faktas ir kai į konstituciją, kuria remiasi teisinė tvarka,...yra žvelgiama kaip į normas kuriantį autoritetą²³. Anot H. Kelseno „pamatinė norma apibrėžia pamatinį teisėkūros faktą ir ją šiuo požiūriu galima apibūdinti kaip konstituciją logine šio žodžio prasme, priešpriešinant konstitucijai pozityviosios teisės prasme²⁴. Pamatinė norma, tai teisės kūrimo proceso išeities taškas. Ji nėra

²² Giedrė Lastauskienė. Teisinės sankcijos kaip teisinio teksto elementai ir teisinių imperatyvų garantas. Daktaro disertacija. Vilnius, 2002, 130 psl

²³ Hans Kelsen. Grynoji teisės teorija. Vilnius, 2002, 176 psl.

²⁴ Hans Kelsen. Grynoji teisės teorija. Vilnius, 2002, 176 psl.

paprotys, ar įstatymų leidybos organo sukurta norma; ji „yra ne pozityvioji, o preziumuojama”²⁵.

Konstitucija – visų teisės normų teisėtumo ir galiojimo kriterijus, matas. Valstybėje negali galioti teisės norma prieštaraujanti konstitucijai. Tačiau teisinė tvarka neapsiriboja nacionaline teise. Virš nacionalinės teisės yra tarptautinė teisė, kuri nėra visiškai atskira teisės sistema, bet yra susijusi su nacionalinėmis teisinėmis tvarkomis taip, kad jos visos kartu sudaro visuminę teisinę tvarką. Laikydamosi tarptautinių sutarčių, pripažindamos tarptautinę teisę, valstybės paverčia tarptautinę teisę savo nacionalinės teisės dalimi. Pakludamos tarptautinei teisei, valstybės apriboja savo suverenitetą, atsisako tam tikros jo dalies. Valstybės suverenitetą suvaržo ne tarptautinė teisė, bet pačios suverenios valstybės; savo suverenitetą gali apriboti tik dėl to, kad yra suverenios. Valstybės savo suvereniteto atsisako tarptautinės teisės naudai.

Lietuvos teisės doktrina pripažįsta, kad tarptautinė teisė turi prioritetą nacionalinės teisės atžvilgiu. Tą patvirtina ir teismų praktika. To pavyzdys gali būti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002-12-23 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1621/2002 dėl garbės ir orumo gynimo; žiniasklaidos priemonėse buvo paskleista žinia, kad ieškovas G. P. yra „vyšniukų” gaujos vadas. G. P. nurodė, kad tokios gaujos nėra ir jis niekada nebuvo šios gaujos vadu; paskleistos žinios žemina jo garbę ir orumą. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad byloje kilo teisės į garbę ir orumą ir teisės skleisti informaciją kolizijos problema; kad galiojant teisės šaltinių hierarchijai, bet kokio teisinio ginčo sprendimas turi prasidėti nuo aukščiausių teisinę galią turinčių teisės šaltinių analizės; kad nagrinėjamai bylai svarbios konstitucinės nuostatos, nustatančios, kad:

- žmogaus orumą gina įstatymas bei draudžiama žeminti žmogaus orumą;
- žmogus turi teisę reikšti įsitikinimus, gauti ir skleisti informaciją.

Šios nuostatos yra konstitucinės žmogaus teisės, todėl lygiavertės. Esant prieštaravimui tarp teisės skleisti informaciją ir teisės į garbės ir orumo gynimą, būtina ieškoti šių vertybių pusiausvyros atsižvelgiant į paskleidusio žinias asmens tikslus ir jo elgesį. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 135 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad Lietuvos Respublika vadovaujasi visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis; vienas iš jų – tarptautinės teisės prioriteto prieš nacionalinę teisę principas. Ši konstitucinė nuostata įpareigoja nagrinėjant bylas taikyti tarptautinę teisę bei analizuoti tarptautinės ir nacionalinės teisės santykį. Lietuvos Respublikos Seimui ratifikavus Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją (toliau – Konvencija)

²⁵ Hans Kelsen. Grynoji teisės teorija. Vilnius, 2002, 176 psl.

bei ją aiškinanti Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika yra sudėtinės Lietuvos teisės sistemos dalys. Konvencijoje įtvirtinta žmogaus teisė laisvai reikšti savo mintis ir įsitikinimus ir tai yra vienas iš demokratinės visuomenės pagrindų. Tuo pačiu Konvencija numato, kad teisė skleisti informaciją nėra absoliuti ir nustato teisės skleisti informaciją ribas – viešas interesas (būtinybė užtikrinti nacionalinį saugumą, teritorijos vientisumą, visuomenės saugumą, kelio nusikaltimams užkirtimą, sveikatos ir moralės apsaugą), kitų asmenų teisės ir laisvės (būtinybė užtikrinti kitų asmenų teisių ir orumo apsaugą, informacijos apie privatų gyvenimą konfidencialumą). Pagal Konvenciją tokie ribojimai galimi, jei jie numatyti nacionaliniuose įstatymuose ir būtini demokratinėje visuomenėje. Pažymėtina, kad šioje nutartyje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas apžvelgė ir Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką garbės ir orumo gynimo byloje ir konstatavo, jog Teismas yra nurodęs, kad teisė skleisti informaciją ir idėjas apima ne tik teisė skleisti neutralią informaciją, bet ir teisė skleisti šokiruojančią, visuomenę ar jos dalį erzinančią ir ją trikdančią informaciją. Toks šios teisės normos turinio aiškinimas tarnauja pliuralizmo, tolerancijos, abipusio pakantumo formavimuisi, be kurių neįmanoma demokratinė visuomenė. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, atsižvelgdamas į minėtas aplinkybes bei tai, kad apeliacinės instancijos teismas šių aplinkybių nevertino, perdavė bylą nagrinėti iš naujo apeliacine tvarka²⁶.

2.2. Chronologinė taisyklė [*lex posterior derogat legi priori*].

Ši taisyklė dar vadinama vėlesnės teisės normos pirmenybės prieš ankstesniąją teisės normą taisykle. Tai viena iš pagrindinių teisės aiškinimo taisyklių, reikalaujanti, esant teisės normų kolizijai, teisės normas aiškinti ir taikyti sistemiškai – galioja teisės normos, įtvirtintos vėlesniame įstatyme.

Aptariant šią taisyklę, paminėtina Lietuvos apeliacinio teismo Administracinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. rugsėjo 5 d. nutartis administracinėje byloje Nr. 3A-116/2000. Pareiškėjas R. L. kreipėsi į teismą dėl 1999 m. balandžio 16 Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymo Nr. 224-K ir 1999 m. liepos 2 d. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro pavaduotojo įsakymo Nr. 363-K pripažinimo neteisėtais (šiais įsakymais pareiškėjui buvo taikyta drausminė nuobauda – atleidimas iš tarnybos). Pirmosios instancijos teismas konstatavo, kad pareiškėjas iš tarnybos prokuratūroje atleistas teisėtai.

²⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002-12-23 nutartis kasacinėje civilinėje byloje Nr. 3K-3-1621/2002.

Apeliaciniu skundu pareiškėjas nesutiko su pirmosios instancijos teismo sprendimu ir prašė jį panaikinti, o bylą perduoti nagrinėti Vilniaus apygardos teismui, kadangi pagal Tarnybos Lietuvos Respublikos prokuratūroje statuto 38 straipsnį ginčai dėl atleidimo iš tarnybos sprendžiami apygardos teisme.

Nagrinėjant šią bylą Lietuvos apeliacinio teismo Administracinių bylų skyriaus teisėjų kolegijoje buvo konstatuota, kad kilo klausimas kurį įstatymą taikyti – Tarnybos Lietuvos Respublikos prokuratūroje statutą ar Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymą. Tarnybos Lietuvos Respublikos prokuratūroje statutas priimtas 1995 m. sausio 31 d., kai Lietuvos Respublikoje dar nebuvo įsteigti administraciniai teismai. 1999 m. sausio 14 d. priėmus Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymą, buvo įsteigti specialūs administraciniai teismai, kurie nagrinėja ginčus, kylančius iš administracinių teisinių santykių. Šiame įstatyme nustatyta, kad bylas dėl valstybės tarnautojų prašymų, susijusių su tarnybos santykiais, nagrinėja administraciniai teismai, kai viena iš ginčo šalių yra centrinė administravimo institucija (šiuo atveju Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra). Administracinių bylų teisenos įstatymas priimtas vėliau negu Tarnybos Lietuvos Respublikos prokuratūroje statutas, todėl esant normų kolizijai, galioja principas *lex posterior derogat legi priori* (chronologinė taisyklė), todėl byloje turi būti taikomas Administracinių bylų teisenos įstatymas.

Analizuojant principą *lex posterior derogat legi priori*, t. y. chronologinę taisyklę, pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo įstatyme (1997 m. lapkričio 4 d. redakcija) buvo įtvirtinta šio įstatymo viršenybė Lietuvos Respublikos civilinio kodekso atžvilgiu, privatizavimo sandoriams taikomos Civilinio kodekso nuostatos, jeigu privatizavimo sandoryje nenustatyta kitaip. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymo 3 straipsnyje įtvirtintas atvirkštinis principas, numatantis Civilinio kodekso viršenybę kitų teisės aktų atžvilgiu.

Atskleidžiant nagrinėjamos taisyklės turinį reikėtų paminėti regioninės Azorų vyriausybės skundą Europos Komisijai prieš Ispaniją (2004 m. sausio mėnesį Ispanijos žvejybiniai laivai žvejojo Azorų vandenyse) ir šio skundo sprendimą. Skundas susijęs su žvejyba vandenyse aplink Portugalijai priklausančias Azorų salas. Portugalijai, 1986 metais įstojus į Europos Bendrijas, žvejybai Azorų vandenyse buvo taikomos atitinkamos išimtys. Šios išimtys (išdėstytos Tarybos reglamentuose (EB) Nr. 685/95 ir Nr. 2027/95) Portugalijai paliko teisę žvejoti Azorų vandenyse. 2003 m. lapkričio 14 d. įsigaliojo Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1954/2003. Šis Reglamentas panaikino žvejybos tvarką, kuri buvo nustatyta Reglamentais (EB) Nr. 685/95 ir Nr. 2027/95. Tarybos reglamento

(EB) Nr. 1954/2003 11 straipsnyje numatyta ne vėliau kaip iki 2004 m. liepos 31 d. reglamentu nustatyti leistinas metines žvejojimo kvotas kiekvienai valstybei ir visose žvejojimo vietose. Toks reglamentas buvo priimtas 2004 m. liepos 19 d. ir įsigaliojo 2004 m. rugpjūčio 5 d. Pagal Tarybos reglamento (EB) Nr. 1954/2003 15 straipsnį Tarybos reglamentai (EB) Nr. 685/95 ir Nr. 2027/95 turėjo būti panaikinti nuo 2003 m. lapkričio 14 d. įsigaliojusio Tarybos reglamento (EB) Nr. 1954/2003 11 straipsnyje nurodyto reglamento įsigaliojimo datos arba 2004 m. rugpjūčio 1 d., taikant ankstesnę datą. Sprendžiant ginčą iškilo klausimas, ar senoji žvejojimo tvarka buvo panaikinta įsigaliojus Tarybos reglamentui (EB) Nr. 1954/2003, ar nuo 2004 m. rugpjūčio 1 d. (ši data paminėta Tarybos reglamento (EB) Nr. 1954/2003 15 straipsnyje). Ispanijos valdžia buvo tos nuomonės, kad žvejojimo teisėtai, nes senosios žvejojimo tvarkos buvo atsisakyta įsigaliojus Tarybos reglamentui (EB) Nr. 1954/2003, t. y. nuo 2004 m. lapkričio 14 d. Azorų regioninė vyriausybė buvo kitos nuomonės, t. y., kad Ispanijos žvejojimo laivai pažeidė Tarybos reglamentus (EB) Nr. 685/95 ir Nr. 2027/95. Europos Komisija sutiko su Ispanijos valdžios pateikta interpretacija ir pritarė, kad Tarybos reglamentai (EB) Nr. 685/95 ir Nr. 2027/95 dar nepanaikinti. Europos Parlamento narys iš Portugalijos, nesutikdamas su Europos Komisijos išvada, skunde ombudsmenui nurodė, kad Europos Komisija padarė klaidą, ir jos pozicija esanti nenuosekli. Ombudsmenas nurodė, kad tinkamo administravimo praktika reikalauja, jog administracija vengtų teisinių klaidų ir viešų pareiškimų nenuoseklumo bei pažymėjo, kad Europos Komisija rėmėsi principu, kad dviems teisės aktams prieštaraujant vienas kitam pirmenybė teikiama paskesniajam (*lex posterior derogat legi priori*). Jo nuomone, šio principo taikymas yra pagrįstas, jeigu tenkinamos dvi sąlygos:

- paskesnis teisės aktas yra nesuderinamas su ankstesniu;
- sąsajų tarp šių dviejų teisės aktų klausimo teisės aktų leidėjas nereguliuoja kitaip.

Tai konstatavęs, ombudsmenas pažymėjo, kad pirmoji sąlyga buvo, tačiau antroji nebuvo įvykdyta. Todėl Europos Komisijos interpretacija dėl Tarybos reglamento (EB) Nr. 1954/2003 buvo klaidinga, nes Tarybos reglamentai (EB) Nr. 685/95 ir Nr. 2027/95 panaikinti nuo 2004 m. rugpjūčio 1 d.²⁷.

²⁷ www.ombudsmen.europa.eu/report05/pdf/ltrap05-lt.pdf.

2.3. Specialiosios normos pirmumo taisyklė [lex specialis derogat legi generali; generalia specialibus non derogant].

Ši taisyklė, kaip ir visos kitos, tai viena iš prielaidų kaip spręsti kilusias kolizijas.

Teisės teorija teisės normas į bendrąsias ir specialiąsias skirsto pagal teisės normų galiojimo apimtį. Bendrosios teisės normos nustato bendrą elgesio taisyklę; jos taikomos neribotam asmenų ratui bei nustato specialiųjų teisės normų reguliavimo kryptį ir metodą. Bendrojoje teisės normoje dažniausiai išreiškiami patys teisės principai. Bendrąja norma išreiškiama teisės viršenybė. Bendrųjų teisės normų turinio plėtojimui kuriamos (formuluojamos) specialiosios teisės normos. Specialioji teisės norma kuriama remiantis bendrąja teisės norma, skirta konkretinti ir plėtoti bendrąją teisės normą atsižvelgiant į reguliuojamų visuomeninių santykių specifika. Specialiosios normos yra visų teisės šakų normos konstitucinių normų atžvilgiu, taip pat visų kodeksų specialiosios dalies normos. Specialiąja teisės norma išreiškiama įstatymo viršenybė.

Konstitucinės normos turi pirmumą prieš kitų teisės šakų normas, kodeksų bendrosios dalies teisės normos – prieš specialiosios dalies teisės normas. Specialioji teisės norma konkrečiau ir detaliau reglamentuoja reguliuojamą visuomeninį santykį; ji neprieštarauja bendrosios normos dvasiai.

Nagrinėjamu atveju yra aktuali Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999-06-17 nutartis kasacinėje civilinėje byloje Nr. 3K-7-238/1999. Joje nagrinėdamas ieškovo I. S. (dirbo Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos Pasienio policijos departamento Šiaulių rinktinėje) kasacinį skundą dėl darbo užmokesčio priteisimo, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad:

- specifiniams tarnybos policijoje santykiams, grindžiamiems subordinacijos principu, taikomos specialios teisės normos;

- darbo įstatymų kodekso, Darbo sutarties įstatymo, kitų darbo teisės aktų ir teisės aktų, reguliuojančių tarnybą policijoje, lyginamoji ir sisteminė analizė leidžia daryti išvadą, kad darbo teisės normos tarnybos policijoje santykiams taikomos tik tiek, kiek šių santykių nereguliuoja specialios teisės normos;

- yra atvejų, kai specialios teisės normos tiesiogiai numato, kad tarnybos policijoje santykiams taikomos atitinkamos darbo teisės normos. Vienu iš tokių yra Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. balandžio 12 d. nutarimu Nr. 127 patvirtintų Socialinių garantijų teikimo policijos ir kitų vidaus reikalų įstaigų pareigūnams nuostatų 3 punktas. Jis nustato, kad už viršvalandinį, naktinį darbą, darbą poilsio bei švenčių dienomis pareigūnams mokama remiantis Lietuvos Respublikos darbo apmokėjimo įstatymu.

Kadangi šiuo atveju jokio specialaus reglamentavimo nėra, o specialioji norma nukreipia į darbo teisės aktus, turi būti taikomos darbo teisės normos. Tačiau tais atvejais, kai atitinkamus tarnybos policijoje klausimus reguliuoja specialios teisės normos, darbo teisės normos taikomos tik tiek, kiek tų klausimų nereguliuoja specialios normos. Aptariamam atveju speciali norma – Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos 1991 m. birželio 25 d. įsakymu Nr. 240 patvirtintos Socialinių garantijų teikimo policijos ir kitų vidaus reikalų įstaigų pareigūnams nuostatų taikymo instrukcijos (toliau - Instrukcija) 7 punktas – nustato 3 metų senaties terminą laiku neišmokėtoms darbo užmokesčio sumoms išieškoti. Taiigi turi būti taikoma speciali norma, o ne Darbo įstatymų kodekso 252/1 straipsnis. Nors šiuo atveju speciali norma yra nustatyta žemesnės teisinės galios aktu (ministerijos įsakymu), nei bendroji norma, tačiau ši aplinkybė pati savaime nereiškia, kad Instrukcijos 7 punktas negali būti taikomas kaip prieštaraujantis Darbo įstatymų kodekso 252/1 straipsniui²⁸.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad bendros ir specialios normos kolizija yra galima tik tuo atveju, jeigu yra dvi normos, reguliuojančios tuos pačius santykius, tačiau skirtingai. Kai dvi normos reguliuoja visiškai skirtingus klausimus, tai jos objektyviai negali būti vertinamos kaip bendra ir speciali norma²⁹.

Lietuvos Vyriausiasis administracinis teismas administracinėje byloje Nr. A-12-219-2004 konstatavo, jog taisyklė, kad specialiosios ir bendrosios normos konkurencijos atveju turi būti taikoma specialioji norma, reikšminga tuo atveju, kai konkuruoja vienodos galios teisės normos. Tačiau poįstatyminiame teisės norminiame akte įtvirtinta norma negali būti laikoma specialiaja įstatyme nustatytos normos atžvilgiu. Šios išvados negali pakeisti ir ta aplinkybė, kad minėti poįstatyminiai aktai buvo priimti vykdant įstatymo leidėjo pavedimą parengti reikiamus poįstatyminius aktus³⁰.

2.4. Vėlesnė bendroji norma nepanaikina ankstesnės specialiosios normos

[lex posterior generalis non derogat legi priori speciali].

Ši taisyklė skelbia, kad vėlesnė bendroji norma nepanaikina ankstesnės specialiosios normos, išskyrus tame pačiame įstatyme numatytus atvejus, t. y. jeigu pačiame įstatyme numatyta, vėlesnė bendroji norma naikina ankstesnę specialiają normą.

²⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999-06-17 nutartis kasacinėje civilinėje byloje Nr. 3K-7-238/1999.

²⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999-04-12 nutartis kasacinėje civilinėje byloje Nr. 3K-3-50/1999.

³⁰ Administracinė byla Nr. A-12-219-2004.

2.5. Esant kelių precedentų kolizijai, pirmenybė teikiama paskutiniam.

Precedentas jurisprudencijoje suprantamas kaip panašių teismo sprendimų taikymas panašiose bylose.

Anot H. Kelseno, teismas gali būti įgalintas sprendimu sukurti ne tik individualią, bet ir bendrąją teisės normą. Tokiu būdu teismo sprendimas tampa precedentu, t. y. jis orientuoja teismą elgtis vienaip, o ne kitaip kitose panašiose bylose. Teismo sprendimas precedento galią gali įgyti kai statutinės ar paprotinės teisės norma neapibrėžia sprendimu suformuluotos individualios normos turinio arba kai individualiosios normos turinys išreikštas nevienareikšmiškai ir dėl to jį galima suprasti ar aiškinti įvairiai. Pirmuoju atveju precedentiniu teismo sprendimu sukuriama nauja norma, antruoju – bendrąja norma tampa sprendimo implicitinis aiškinimas. Šiais abiem atvejais teismas veikia kaip įstatymų leidybos organas, įgalintas konstitucijos. Tokiu būdu konkrečioje byloje priimtas teismo sprendimas nurodo kryptį sprendimams panašiose bylose ta prasme, kad jame išreikšta individualioji norma yra apibendrinama, t. y. sukuriama bendroji norma. Taip apibendrinti gali ne tik precedentinį sprendimą priėmęs teismas, bet ir kiti teismai, kuriuos saisto precedentinis sprendimas. Taigi galima situacija, kad atskiri teismai skirtingai apibendrins precedentinį sprendimą ir nebus galima užtikrinti vienodos teismų praktikos formavimo. Kad precedentiniame sprendime suformuluotą taisyklę būtų galima taikyti kitose bylose, tų kitų bylų faktinės aplinkybės turi būti panašios. Kadangi bylų, kurios visais požymiais sutaptų praktiškai negali būti, galima kalbėti apie tų bylų atitiktis tik pagal tam tikrus esminius požymius. Tačiau atsakant į klausimą – kuriais požymiais šios bylos turi atitikti, reikia remtis bendrojoje normoje, kuri reguliuoja atitinkamą aplinkybę, numatytais esminiais elementais, apibrėžiančiais tą aplinkybę.

Taigi ar dvi bylos panašios, galima spręsti tik iš precedentiniu sprendimu sukurtos bendrosios normos. Iš to, kad precedentiniame sprendime sukuriama bendroji norma, ryškėja teismo vykdoma įstatymų kūrimo funkcija; taip teismas pradeda „rungtyniauti” su įstatymų leidybos organu. Šios įstatymų leidybos organo sąsajos su teismu rezultate, anot H. Kelseno, galima išskirti du skirtingus teisės sistemos tipus.

Pirmajam teisės sistemos tipui būdingas visiškai bendrųjų teisės normų kūrimo centralizavimas, t. y. bendrąsias normas kuria įstatymų leidybos organas, o teismams paliekama galimybė kurti individualiąsias normas konkrečioje byloje remiantis įstatymų leidybos organo sukurtą bendrąja norma. Šis teisės sistemos tipas nelankstus, tačiau turi teisinį tikrumą ir išreiškia teisinės valstybės principą.

Antrajam teisės sistemos tipui būdinga tai, kad iš vis nėra centrinio įstatymų leidybos organo; teismai bylas sprendžia laisva nuožiūra. Šis teisės sistemos tipas pasižymi dideliu lankstumu, tačiau stokoja teisinio tikrumo.

Atsižvelgiant į tai teisinio argumentavimo teorijoje suformuluota taisyklė, kad dėl teisiniu požiūriu panašių aplinkybių turi atsirasti vienodos teisinės pasekmės³¹.

2.6. Autoritetingiausios nuomonės taisyklė.

Ši taisyklė skelbia, kad esant kelioms skirtingoms nuomonėms aiškinant teisę, pirmenybė teikiama autoritetingiausiai, labiausiai priimtina ir paplitusiai nuomonei.

Teisės mokslas pripažįsta, kad autoritetingiausiomis nuomonėmis laikoma teisės mokslininkų darbai, teismų sprendimai³².

Teisės teoretikų teorinių darbų reikšmingumas priklauso nuo paties autoriaus reputacijos, nuo to, ar autorius išreiškia grynai savo nuomonę, ar atstovauja labiausiai vertinamų autorių bendrai nuomonei. Teisės specialistai – teoretikai-praktikai nuomonę teisės klausimais išsako moksliniuose traktatuose, kodeksų bei kitų įstatymų komentaruose, monografijose ir pan.

Kalbant apie autoritetingiausios nuomonės taisyklę aktualu pažymėti, kad teisinis šios taisyklės aspektas mus „įspraudžia“ į tam tikrus rėmus (sąsaja su teisės normomis, prejudicijų paisymas, teisės mokslo sukurtos teisės dogmos, proceso taisyklės) ir leidžia mums kalbėti apie autoritetingiausią nuomonę teisės sferoje, jurisprudencijoje. Jurisprudencija negali apsieiti be vertinimų. Tokio vertinimo reikalingumą pagrindžia Lietuvos teisės sistemoje įtvirtinti protingumo, teisingumo ir sąžiningumo principai. Tokio vertinimo reikalingumas „atveria erdvę“ teisės taikytojo subjektyviems moraliniams įsitikinimams. Teisės taikytoju šiuo atveju bus pasirinktas teisėjas, kaip teisingumą vykdančias subjektas. Priimdamas sprendimą (plačiaja prasme) jis turi laikytis įstatymų. Savaiame suprantama, kad ne visi klausimai yra sureguliuoti teisės normomis. Todėl sprendimą priimančias asmuo privalo laikytis visuotinai pripažintų ar tam tikruose visuomenės sluoksniuose priimtų vertinimų (darbe aktualūs teisininkų, teisėjų vertinimai). Šiai socialinei grupei priklausančių asmenų nuomonės, požiūriai, savaiame suprantama, turi lemiamą reikšmę priimant sprendimą; teisininkų vertinimai yra ilgai trunkančių ir kritinių diskusijų rezultatas.

³¹ Robert Alexy. Teisinio argumentavimo teorija. Vilnis, 2005, 298 psl.

³² Mary Ann Glendon, Michael W. Gordon, Christopher Osakwe. Vakarų teisės tradicijos. V.: Pradai, 1993.

Teisėjas (kaip ir bet kuris kitas teisininkas, nors nevisada) dėl savo išsilavinimo ir praktinės patirties, turi „privilegiuotą“ priėjimą prie teisės normų, autoritetinių teismų sprendimų; teisėjas yra prigimtinės teisės aiškintojas, tariant, kad ši teisė yra autoritetinga, bet kyla ne iš „suvereno“³³.

Žinia, kad teisėjas sprendimą byloje priima Lietuvos Respublikos vardu. Todėl teisėjas, kaip teisę taikantis subjektas, negali neatsižvelgti į valstybėje ir visuomenėje vyraujančius vaizdinius. Taipogi jis negali ignoruoti ir teisininkų luomo atstovų, kaip profesionalių teisės žinovų, nuomonę. Ši nuomonė tai ilgalaikių ir vaisingų diskusijų rezultatas. Žinoma, negalima remtis arba vien tik savo požiūriu į visuomenėje vykstančius reiškinius, arba nuomonėmis tų, kurie profesionaliai aiškina teisės klausimus ir yra savo srities žinovai. Šiuo atveju labiausiai tiktų atvejais, kai būtų atsižvelgiama į visuotinai pripažintus vertinimus, teisinių diskusijų rezultatus ir būtų sudarytos sąlygos taikyti teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principus. Dažni atvejai, kai teisės specialistai savo sprendimus grindžia teisės sistema, šios sistemos vidiniais ryšiais, teisės doktrina. Tai, žinoma, svarbu, bet nepakankama. Juk teisės sistemos vidiniai ryšiai nėra pastovus dalykas; teisės normos yra besiskiriančių nuomonių išraiškos forma. Matyt teisėje nerasime tokio kriterijaus ar principo, kuris galėtų būti taikomas izoliuotai, be apribojimų, neatsižvelgiant į kitus principus. To pavyzdys gali būti tai, kad tiek Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, tiek Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo sprendimuose dažnai pasisako, kad nuosavybės teisė bei kitos teisės nėra absoliučios. Pažymėtina, kad Lietuvos teisės doktrina pripažįsta absoliučiomis žmogaus teisę į gyvybę bei teisę į teisminę gynybą. Todėl būtina apsispręsti dėl šių vertinimų svarbos vienas kito atžvilgiu. Tačiau priimamo sprendimo teisėtumui ir pagrįstumui, be abejo, labiausiai reikšmės turi pagrindiniame įstatyme – Konstitucijoje bei kituose įstatymuose įtvirtinti vertinimai, pozicijos. Iš to seka, kad priimant sprendimą būtina išsamiai pagrįsti, kodėl atitinkamu atveju buvo pasirinkta būtent ta, o ne kita teisės norma.

Pažymėtina, kad sąvoka „autoritetas“ šio klausimo kontekste suprantamas kitaip; teisiniai sprendimai laikomi autoritetiniais ne todėl, kad jiems pritaria dauguma teisininkų. Šie sprendimai laikomi autoritetiniais todėl, kad juos priima šalies aukščiausioji teisminė instancija; laikomasi nuomonės, kad aukščiausiosios teisminės instancijos priimti sprendimai yra teisingesni nei žemesnės pakopos teismų. Aukštesniųjų pakopų teismų teisėjai paprastai atidžiau parenkami, jų kvalifikacija aukštesnė, pasaulėžiūra platesnė. Jie gali pasinaudoti žemesniųjų grandžių teismų teisėjų bei advokatų mintimis ir argumentais apie bylą. Net ir tuo atveju, kai tiek žemesniųjų, tiek

³³ Richard A. Posner. Jurisprudencijos problemos. Vilnius, 2004, 21 psl.

aukščiausiųjų instancijų teismų teisėjų nuomonės sutampa, „jų sprendimai turi mažiau vidinio įtikinamumo nei mokslinė išvada, nes teisėjų naudojami tyrimo metodai yra daug silpnesni už mokslininkų metodus. Teismų sprendimai turi autoritetą todėl, kad juos išleidžia politiškai įgaliojtas šaltinis, o ne todėl, kad individai, kuriems visuomenė suteikė visišką episteminių pasitikėjimą, susitarė tai laikyti teisingu sprendimu”³⁴.

Aptariant šią taisyklę pravartu pateikti įvairias nuomones vienu ir tuo pačiu klausimu. Kaip pavyzdį pateiksiu kelias nuomones kolizijų šalinimo klausimu. Štai Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2001-06-04 nutartyje (kasacinė civilinė byla Nr. 3K-3-673/2001) nurodo, kad vien lingvistinis ir loginis teisės aiškinimo metodai nepadedą išspręsti Kolektyvinių sutarčių ir susitarimų įstatymo 18 straipsnio 1 ir 2 dalyse įtvirtintų nuostatų kolizijos. Tais atvejais, kai dviejų metų terminas yra pasibaigęs, bet nauja sutartis nėra sudaryta, taikant Kolektyvinių sutarčių ir susitarimų įstatymo 18 straipsnio 1 dalies taisyklę, galima būtų pripažinti, kad kolektyvinė sutartis yra galiojanti, o pagal Kolektyvinių sutarčių ir susitarimų įstatymo 18 straipsnio 2 dalį tuo pačiu metu būtų pagrindas laikyti sutartį negaliojančia. Teismai privalo pašalinti teisės normų koliziją ir pateikti vienareikšmišką Kolektyvinių sutarčių ir susitarimų įstatymo 18 straipsnio skirtingose dalyse nurodytų taisyklių išaiškinimą. Sprendžiant šį klausimą be lingvistinio ir loginio teisės aiškinimų metodų turi būti naudojami ir kiti metodai – atsižvelgiant į sisteminius prieštaraujančių viena kitai teisės normų tarpusavio ryšius, jų ryšius su kitomis teisės normomis, į teisės principus bei į įstatymo leidėjo ketinimus ir tikslus.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas šioje nutartyje išsamios Kolektyvinių sutarčių ir susitarimų įstatymo 18 straipsnio 1 ir 2 dalies sisteminės analizės, teisės principų bei kolektyvinių sutarčių teisinio instituto paskirties įvertinimo pagrindu, pašalina minėtą prieštarą ir pateikė Kolektyvinių sutarčių ir susitarimų įstatymo 18 straipsnio 1 ir 2 dalies išaiškinimą; nurodė, kad Kolektyvinių sutarčių ir susitarimų įstatymo 18 straipsnio 1 dalies nuostata, numatanti kolektyvinės sutarties galiojimą iki naujos kolektyvinės sutarties pasirašymo, taikoma atsižvelgiant į Kolektyvinių sutarčių ir susitarimų įstatymo 18 straipsnio 2 dalį, kuri numato sutarties galiojimo maksimalų terminą, t. y. kolektyvinė sutartis galioja iki naujos kolektyvinės sutarties pasirašymo, bet ne ilgiau kaip dvejus metus. Šią išvadą Lietuvos Aukščiausiasis Teismas padarė atsižvelgęs į būtinybę subalansuoti darbdavio ir darbuotojų interesus, užtikrinti jų lygybę, bendradarbiavimą bei skatinti tarpusavio derybas dėl papildomų lengvatų³⁵.

³⁴ Richard A. Posner. Jurisprudencijos problemos. Vilnius, 2004, 75-76 psl.

³⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001-06-04 nutartis kasacinėje civilinėje byloje Nr. 3K-3-673/2001.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-673/2001 Kolektyvinių sutarčių ir susitarimų įstatymo 18 straipsnio 1 ir 2 dalies nuostatų taikymo klausimu, atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos teismų įstatymą, paskelbta Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenyje Teismų praktika Nr. 14, todėl įgavo precedento galią ir teisę taikantiems subjektams tapo privaloma.

Lietuvos Konstitucinis Teismas 1994-11-18 nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 58 straipsnio antrosios dalies 3 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai” yra pasisakęs, kad „kolizijų šalinimas yra įstatymų leidėjo prerogatyva”.

Dalia Mikelėnienė ir Valentinas Mikelėnas nesutinka su tokia Lietuvos Konstitucinio Teismo nuostata ir mano, kad „kai yra teisės normų kolizija (normų kolizija suprantama kaip vidinis teisės sistemos prieštaravimas) yra ir teisės aiškinimo kolizija”. Pašalinus vieną, pašalinama ir kita. Todėl Konstitucinio Teismo nuostatą, kad „kolizijų šalinimas yra įstatymų leidėjo prerogatyva” jie laiko kaip teisės teorija nepagrįstu teiginiu³⁶. Kurią iš šių nuomonių laikyti autoritetingiausia ir kuriai iš šių nuomonių turėtų pritarti studentas, pretenduojantis į teisininko diplomą? Neįžeisdamas ir nesumenkindamas vienų bei neliaupsindamas kitų, pabandyčiau pateikti savo nuomonę tuo klausimu ir ją argumentuoti.

Manychiau, kad reikėtų pritarti Lietuvos Konstitucinio Teismo pareikštai nuostatai; juk Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 72 straipsnyje numatyta, kad Lietuvos Respublikos įstatymas (ar jo dalis) arba kitas Seimo aktas (ar jo dalis), Respublikos Prezidento aktas, Vyriausybės aktas (ar jo dalis) negali būti taikomi nuo tos dienos, kai oficialiai paskelbiamas Konstitucinio Teismo nutarimas, kad atitinkamas aktas (ar jo dalis) prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Tos pačios pasekmės atsiranda, kai Konstitucinis Teismas priima nutarimą, kad Respublikos Prezidento aktas ar Vyriausybės aktas (ar jo dalis) prieštarauja įstatymams. Taigi šiuo atveju Konstitucijai prieštaraujantis teisės aktas negali būti taikomas, tačiau kolizija lieka nepašalinta.

Lietuvos teisės doktrina pripažįsta, kad kolizijos gali būti pašalinamos aiškinant teisę. Štai Dalios Mikelėnienės ir Valentino Mikelėno nuomone, „kai yra teisės normų kolizija, yra ir teisės aiškinimo kolizija. Pašalinus vieną, pašalinama ir kita”³⁷.

Reikėtų pažymėti, kad nėra vieningos nuomonės dėl to, kas aiškinama – teisė ar teisinis tekstas. Štai Giedrės Lastauskienės nuomone aiškinamas teisinis tekstas ir išskiria

³⁶ Dalia Mikelėnienė ir Valentinas Mikelėnas. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius, 1999, 255-256 psl.

³⁷ Dalia Mikelėnienė ir Valentinas Mikelėnas. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius, 1999, 255-256 psl.

du teisinio teksto aiškino tipus: loginį-lingvistinį (semiotinį) ir turiningąjį (semantinį)³⁸. Loginis-lingvistinis aiškinimas suprantamas kaip vidinis teisės normos esmės nustatymo procesas, o turiningasis teisinio teksto aiškinimas remiasi netekstiniu teisės normų kontekstu, t. y. primatas suteikiamas ne įstatymo raidei, o jo dvasiai³⁹.

Trumpai paliesime sisteminių teisinio teksto aiškino būdą, kadangi jis kaip tik padeda atskleisti kolizijas. Šis aiškino būdas reikalauja atskleisti teisės normos prasmę pasitelkiant žinias apie normą, kurią aiškiname, loginius ryšius, sąveiką su kitomis teisės normomis. Teisės normos tikrąją prasmę galima atskleisti (suprasti) tik kartu su kitomis teisės akto normomis. Naudojant šį aiškino būdą galima nustatyti teisės normos pobūdį; kokias teisės šakas ar institutui priskiriama aiškinoji norma; su kokiomis teisės normomis logiškai susijusi; nustatyti normos vietą teisės aktų sistemoje; jos, t. y. normos, taikymo ribas (bendroji ar specialioji norma); santykį su teisės principais.

2.7. Kolizinių normų rūšys.

Kalbant apie kolizijas, pažymėtina, kad kolizinės normos gali būti klasifikuojamos į rūšis pagal įvairius kriterijus. Klasifikacijos kriterijų išmanymas padeda suvokti kolizinių normų esmę, atskleiti jų turinį bei turi praktinę reikšmę – padeda tinkamai taikyti kolizines normas praktikoje.

Teisinėje literatūroje išskiriami šie kolizinių normų klasifikavimo į rūšis kriterijai:

- pasirinktų teisės sistemų skaičius;
- nuoroda į valstybės teisės sistemą (savos ar užsienio);
- kolizijų sprendimo taisyklės formavimo pobūdis;
- įtvirtintų taisyklių privalomumas;
- savarankiškumo kriterijus;
- aptakumo kriterijus;
- teisės šaltinio, kuriame įtvirtinta teisės norma.

Pasirinktų teisės sistemų skaičiaus kriterijus. Pagal šį kriterijų kolizinės normos skirstomos į **vienašales**, **dvišales** ir **mišrias**.

³⁸ Giedrė Lastauskienė. Teisinės sankcijos kaip teisinio teksto elementai ir teisinių imperatyvų garantas. Daktaro disertacija. Vilnius, 2002, psl. 122.

³⁹ Giedrė Lastauskienė. Teisinės sankcijos kaip teisinio teksto elementai ir teisinių imperatyvų garantas. Daktaro disertacija. Vilnius, 2002, psl. 122-123.

Vienašalės, tai tokios kolizinės normos, kuriose kalbama apie vienos teisės sistemos (paprastai teismo vietos arba nacionalinės teisės) normų taikymą. Šios normos nurodo, kad gali būti taikoma tik vidaus (nacionalinė) teisė (*lex fori*). Pažymėtina, kad šios kolizinės normos draudžia net pačią koliziją, nes nurodoma, kad turi būti taikoma vidaus (nacionalinė) teisė. Pavyzdžiui, 2000 m. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.19 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad nesvarbu, kurioje valstybėje buvo įsteigtas juridinis asmuo ar kita organizacija, jo padalinių civilinis teisinumas nustatomas pagal Lietuvos Respublikos teisę, jeigu Lietuvos Respublikoje yra padalinio buveinė, verslo arba kitos veiklos pagrindinė vieta. Taigi teismui, taikančiam teisę, nebereikia svarstyti kurios valstybės teisę taikyti. Pažymėtina, kad tokių kolizinių teisės normų nėra daug.

Dvišalės, tai tokios kolizinės normos, kurios nurodo galimybę taikyti dviejų ar daugiau valstybių teisę. Jos nenurodo, kurios konkrečiai valstybės teisę taikyti, tačiau numato tokią galimybę. Jos numato susiejimo su užsienio valstybės teise atitinkamą pagrindą, o būtent, tuo pagrindu gali būti teismo vietos (*lex fori*) arba atitinkamos užsienio valstybės teisė. Kai kada šios rūšies kolizinės normos numato galimybę pasirinkti daugiau nei dviejų valstybių teisės taikymo galimybę. Dvišalės kolizinės normos pavyzdys galėtų būti 2000 m. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.45 straipsnio 2 dalyje numatyta taisyklė, kad replikai (paneigimui) taikoma valstybės, kurioje buvo paskelbta publikacija ar iš kurios buvo transliuota radijo ar televizijos laida, teisė. Ši norma numato galimybę taikyti tiek Lietuvos teisę, tiek kitos valstybės, kurios teritorijoje buvo paskelbta publikacija, teisė.

Mišrios, tai tokios, kurios nurodo į taikytiną Lietuvos nacionalinę teisę, tačiau greta nurodo, kad gali būti taikoma ir užsienio valstybės teisė; tokiu atveju taikyti užsienio valstybės teisę galima tik tam tikrais atvejais. Mišri kolizinė norma nustato bendrą taisyklę bei šios taisyklės išimtis.

Nuorodos į valstybės teisės sistemą (savos ar užsienio) kriterijus. Pagal šį kriterijų kolizinės normos skirstomos į **ribojamąsias**, **nurodomąsias**, **mišrias**.

Ribojamoji kolizinė norma nustato nacionalinės teisės taikymo ribas bei riboja užsienio teisės taikymą. Štai Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.21 straipsnio pirmojoje dalyje numatyta, kad užsienio juridinių asmenų ar kitų organizacijų atstovybėms ir filialams, įregistruotiems Lietuvos Respublikoje, taikoma Lietuvos Respublikos teisė.

Nurodomoji kolizinė norma nustato užsienio teisės taikymo ribas. Pavyzdžiui Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.24 straipsnyje numatyta, kad susitarimą tuoktis ir jo teisinės pasekmės nustato susitarimo šalių nuolatinės gyvenamosios vietos teisė. Jeigu susitarimo tuoktis šalių nuolatinės gyvenamosios vietos yra skirtingose valstybėse, tai susitarimą tuoktis ir jo teisinės pasekmės nustato susitarimo sudarymo vietos valstybės arba vienos šalies nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės arba valstybės, kurios pilietis yra viena šalis, teisė, atsižvelgiant į tai, su kurios valstybės teise ginčas yra labiausiai susijęs.

Mišri kolizinė norma numato nacionalinės teisės taikymo galimybę ir kartu nurodo atitinkamos užsienio valstybės teisę. Kaip pavyzdys galėtų būti Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.22 straipsyje įtvirtintos kolizinės taisyklės; jeigu pagal užsienio teisę įsteigtas juridinis asmuo ar kita organizacija veikia Lietuvos Respublikoje, tai asmenų, veikiančių to juridinio asmens ar kitos organizacijos vardu ir interesais, civilinė atsakomybė nustatoma pagal Lietuvos Respublikos teisę. Šio straipsnio 2 dalyje numatyta galimybė taikyti ir užsienio teisę; juridinis asmuo ar kita organizacija negali reikalauti pripažinti negaliojančiu savo organo ar kito atstovo, viršijusio kompetenciją (įgaliojimus), sudarytą sandorį, jeigu jų įgaliojimų apribojimai nenustatyti kitos sandorio šalies nuolatinės gyvenamosios ar buveinės valstybės teisėje, išskyrus atvejus, kai kita sandorio šalis žinojo ar atsižvelgiant į jos padėtį ar santykius su kita šalimi turėjo žinoti tuos apribojimus.

Kolizijų sprendimo taisyklės formavimo pobūdžio kriterijus. Pagal šį kriterijų kolizinės normos skirstomos į **bendrąsias** ir **specialiąsias**.

Bendroji kolizinė norma, tai tokia teisės norma, kurioje įtvirtinta pagrindinė (bendroji) kolizijos sprendimo taisyklė. Bendrosios kolizinės normos pavyzdys galėtų būti taisyklė, įtvirtinta Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.61 straipsnyje, numatanti, kad testamentas, jo pakeitimo ar panaikinimo formai taikoma šių aktų sudarymo vietos valstybės teisė.

Specialioji kolizinė norma numato išimtis iš bendrosios taisyklės arba išlygas. Specialiosios kolizinės normos pavyzdys galėtų būti Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.61 straipsnio antrojoje dalyje įtvirtinta taisyklė, numatanti, kad testamentas, jo pakeitimas ar panaikinimas taip pat galioja, jeigu šių aktų forma atitinka testatoriaus nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės teisės reikalavimus arba valstybės, kurios pilietis testatorius buvo šių aktų sudarymo metu, arba jo gyvenamosios vietos valstybės

šių aktų sudarymo ar mirties metu teisės reikalavimus. Testamentas dėl nekilnojamojo daikto, taip pat tokio testamentu pakeitimas ar panaikinimas galioja, jeigu jų forma atitinka nekilnojamojo daikto buvimo vietos valstybės teisę.

Įtvirtintų taisyklių privalomumo kriterijus. Pagal šį kriterijų kolizinės normos skirstomos į **imperatyviasias, dispozityviasias, alternatyviasias.**

Imperatyvioji kolizinė norma, tai tokia norma, kurioje įtvirtintas vienintelis galimas kolizijos sprendimo variantas. Imperatyvioji kolizinė teisės norma nenumato galimybės taikyti išimtis ar išlygas; galima taikyti tą teisę, kuri numatyta kolizinėje normoje. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.62 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad jeigu palikimas atsirado po Lietuvos Respublikos piliečio mirties, tai nepaisant taikytinos teisės jo įpėdiniai, gyvenantys Lietuvos Respublikoje ir turintys teisę į privalomąją palikimo dalį, paveldi šią dalį pagal Lietuvos Respublikos teisę.

Dispozityvioji kolizinė norma tai tokia norma, kurioje įtvirtinta nuostata, leidžianti teisinio santykio dalyviams nepaisyti joje įtvirtintų taisyklių. Štai Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.37 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta taisyklė numatanti, kad sutartinėms prievolėms taikoma prievolės šalių susitarimu pasirinkta teisė.

Alternatyvioji kolizinė norma, tai tokia norma, kuri numato dvi ar daugiau taikytinos teisės pasirinkimo kriterijų.

Savarankiškumo kriterijus. Pagal šį kriterijų kolizinės normos skirstomos į **savarankiškas ir nesavarankiškas.**

Savarankiška kolizinė norma yra tokia teisės norma, kurioje suformuluotas taikytinos teisės pasirinkimo pagrindas ir nebereikia taikyti kitų kolizinių normų pasirenkant taikytiną teisę.

Nesavarankiškos kolizinės normos, tai tokios, kuriose nėra įtvirtinta taisyklių dėl taikytinos teisės nustatymo. Nesavarankiškos kolizinės normos pavyzdys galėtų būti Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.44 straipsnyje įtvirtinta taisyklė, kad reikalavimams atlyginti žalą, padarytą eismo įvykiu metu, taikytina teisė nustatoma pagal 1971 m. gegužės 4 d. Hagos konvenciją dėl eismo įvykiams taikytinos teisės.

Aptakumo kriterijus. Pagal šį kriterijų kolizinės normos skirstomos į **griežtas ir lanksčias.**

Griežta kolizinė norma, tai tokia, kurioje įtvirtintas aiškus kriterijus dėl taikytinos teisės ir ši kriterijų nesunku nustatyti.

Lanksti kolizinė norma, tai tokia teisės norma, kurioje įtvirtintas aptakus kriterijus dėl taikytinos teisės ir jis priklauso nuo bylos faktinių aplinkybių.

Teisės šaltinio, kuriame įtvirtinta teisės norma, kriterijus. Pagal šį kriterijų kolizinės normos skirstomos į **vidaus (nacionalines)** ir **tarptautines**.

Vidaus (nacionalinė) kolizinė teisės norma, tai tokia teisės norma, kuri įtvirtinta valstybės vidaus teisėje.

Tarptautinė kolizinė teisės norma, tai teisės norma, kurios įtvirtintos tarptautinėse sutartyse, konvencijose ir pan.

3. Kolizinių taisyklių taikymas skirtingose teisės šakose

Lietuvos teisės doktrina žino daug teisės šakų: civilinė teisė, civilinio proceso teisė, baudžiamoji teisė, baudžiamojo proceso teisė, darbo teisė, konstitucinė teisė, finansų teisė ir t. t. ir pan. Vienos iš jų priskiriamos viešajai teisei, kitos privatinei teisei. Darbe panagrinėsiu kolizinių taisyklių taikymą civilinėje teisėje, baudžiamojoje teisėje tarptautinėje privatinėje teisėje bei aptarsiu teisės normų ir konstitucinių normų (nuostatų) kolizijas.

Šias teisės šakas pasirinkau ne atsitiktinai; jas pasirinkti paskatino galimybė analizuoti nacionalinių teismų teisminę praktiką, įgytas žinias pritaikyti praktikoje.

Kolizinėmis taisyklėmis suprantamos tam tikros teisinės doktrinos suformuotos direktyvos, leidžiančios susiaurinti ar apriboti kai kurių normų, dekoduočių iš teisinio teksto, veikimo sritį⁴⁰. „Kolizinės taisyklės taikytinos tik tais atvejais, kai nėra teisinio nurodymo, kuris panaikina vieną iš priešingų normų. Be to, dauguma valstybių teisinių doktrinų suformuluotų kolizinių taisyklių leidžia mums išspręsti tik formaliąsias kolizijas. Prakseologinių prieštaravimų šios taisyklės išspręsti negali“⁴¹.

3.1. Kolizinių taisyklių taikymas civilinėje teisėje.

Jau minėjome, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra nurodęs, kad Konstitucija yra darnus teisės aktas ir tarp jos nuostatų, principų nėra ir negali būti prieštaravimų. Taip yra, kadangi Konstitucinis Teismas Konstituciją, jos normas ir principus aiškina statikoje; anot Kelseno, tai yra ramybės būsenos teisė (teisės teorija yra teisė kaip galiojančių normų sistema)⁴². Konstitucinis Teismas irgi yra pažymėjęs, kad nėra absoliučių teisių. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas teisę taiko praktikoje, t. y. dinamikoje (teisės teorijos objektas yra teisėkūros ir teisės taikymo procesas – teisė judėjime)⁴³. Teisės taikymo procese iškyla būtinybė ją taikyti kūrybiškai, derinti interesus, Konstitucijoje įtvirtintus principus, esant reikalui prioritetiškai ginti vienus iš jų.

⁴⁰ Giedrė Lastauskienė. Teisinės sankcijos kaip teisinio teksto elementai ir teisinių imperatyvų garantas. Daktaro disertacija. Vilnius, 2002, 130 psl.

⁴¹ Giedrė Lastauskienė. Teisinės sankcijos kaip teisinio teksto elementai ir teisinių imperatyvų garantas. Daktaro disertacija. Vilnius, 2002, 131 psl.

⁴² Hans Kelsen. Grynoji teisės teorija. Vilnius, 2002, 91 psl.

⁴³ Hans Kelsen. Grynoji teisės teorija. Vilnius, 2002, 94 psl.

Štai Lietuvos Aukščiausiasis Teismas kasacine tvarka nagrinėjamoje civilinėje byloje dėl garbės ir orumo gynimo konstatavo, kad žmogaus teisė į privatų gyvenimą nėra absoliuti. Be šios teisės tiek Konstitucijoje, tiek tarptautiniuose teisės aktuose įtvirtintos ir kitos žmogaus teisės. Teismas turi užtikrinti visų žmogaus teisių koegzistavimą, neabsoliutinti vienos teisės kitos teisės sąskaita, ieškoti šių teisių pusiausvyros. Konstitucijos 25 straipsnyje įtvirtinta teisė skleisti informaciją, o 22 straipsnyje – teisė į privatų gyvenimą. Atsižvelgiant į tai Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodė, kad šioje byloje kyla teisės į privatų gyvenimą ir teisės skleisti informaciją kolizijos problema. Teismas, sprenddamas tokią koliziją, turi siekti šių teisių pusiausvyros, esant reikalui, prioritetiškai ginti vieną iš jų. Šioje nagrinėjamoje byloje kilo mokinių tėvų nepasitenkinimas pedagogo elgesiu. Kilus tokiam mokinių tėvų nepasitenkinimui, pedagogas tapo viešu asmeniu. Žiniasklaidos priemonės paviešino pedagogo privatų gyvenimą, - nurodė, kad jis gydėsi psichiatrinėje ligoninėje (parancialinė forma). Teismas nurodė, kad žmogaus sveikatos būklė yra privataus gyvenimo dalis. Kartu konstatavo, kad teisė į privatų gyvenimą nėra absoliuti ir esant atitinkamoms aplinkybėms ši teisė gali būti ribojama. Atsižvelgiant į viešąjį interesą – mokinių tėvų teisę žinoti kam yra patikėtas jų vaikų auklėjimas ir ugdymas, teismas priotitetą teikė viešam interesui, t. y. teisei skleisti informaciją, o ne privačiam interesui (teisei į privatų gyvenimą)⁴⁴.

3.2. Kolizinių taisyklių taikymas baudžiamojoje teisėje.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 138 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis. Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymo 11 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad jeigu įsigaliojusi ratifikuota Lietuvos Respublikos tarptautinė sutartis nustato kitokias normas negu Lietuvos Respublikos įstatymas ar kiti nacionaliniai teisės norminiai aktai, galiojantys šios sutarties sudarymo metu arba įsigalioję vėliau, taikomos tarptautinės sutarties nuostatos. Taigi, kai kuriais atvejais tarptautinės sutartys turi prioritetą, kuris gali turėti įtakos nacionalinio (vidaus) baudžiamojo įstatymo taikymui ir jo interpretavimui.

Būtina pažymėti, kad Lietuvos Respublikos Seimo ratifikuotos ir įsigaliojusios konkrečios tarptautinės sutartys gali nustatyti ir nacionalinio (vidaus) įstatymo viršenybę tarptautinės sutarties atžvilgiu. Štai Lietuvos Respublikos Seimo ratifikuotos Lietuvos Respublikos ir Kinijos Liaudies Respublikos ekstradicijos sutarties 3 straipsnio 7 punkte

⁴⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002-11-18 nutartis kasacinėje civilinėje byloje Nr. 3K-3-1373/2002.

nustatyta, kad išduoti asmenis atsisakoma, kai pagal prašymą gavusios šalies įstatymus tokia ekstradicija neleidžiama.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 212 straipsnyje numatyti atvejai kai ikiteisminis tyrimas turi būti nutraukiamas. Šio straipsnio 1 ir 2 punktuose numatytais atvejais ikiteisminį tyrimą nutraukia prokuroras nutarimu, o 3 – 9 punktuose numatytais atvejais ikiteisminis tyrimas nutraukiamas ikiteisminio tyrimo teisėjo sprendimu, kuris patvirtina prokuroro nutarimą dėl ikiteisminio tyrimo nutraukimo. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 216 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad nutarime turi būti šio kodekso 94 straipsnyje nustatyta tvarka išspręstas daiktų, turinčių reikšmės nusikalstamai veikai iširti, klausimas. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 94 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad šio straipsnio 1 dalyje nurodytus sprendimus, t. y. dėl daiktų, turinčių reikšmės nusikalstamai veikai iširti, ikiteisminio tyrimo metu priima ikiteisminio tyrimo teisėjas. Taigi akivaizdu, kad tarp Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 94 straipsnio 2 dalies ir 216 straipsnio 2 dalies yra kolizija. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas šią įstatymo koliziją siūlo spręsti taip, kad daiktų, turinčių reikšmės nusikalstamai veikai iširti, klausimas visais atvejais turi būti išspręstas prokuroro nutarime nutraukti ikiteisminį tyrimą, t. y. net tada, kai šį nutarimą turi patvirtinti ikiteisminio tyrimo teisėjas⁴⁵.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 47 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad tas pats advokatas negali būti dviejų ar daugiau asmenų gynėju, jeigu vieno iš jų gynybos interesai prieštarauja kito gynybos interesams. Praktikoje gali būti atvejų, kai sakykime ikiteisminio tyrimo metu tarp vieno gynėjo ginamų kelių asmenų nėra (ar nenustatyta) gynybos interesų prieštaravimų; šie prieštaravimai gali iškilti vėliau, t. y. bylos nagrinėjimo teisme stadijoje. Esant tokiai gynybos interesų kolizijai, nelaikytina teisės į gynybą pažeidimu bylos tyrimo, t. y. ikiteisminio tyrimo, stadijoje. Štai kasatorius R. R. kasacinėje byloje nurodo, kad buvo pažeista jo teisė į gynybą, nes vienas gynėjas parengtiniame tardyme gynė du kaltinamuosius, t. y. kasatorių R. R. ir dar vieną asmenį V. P., nors buvo ginamųjų gynybos interesų prieštaravimas. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas kasacinėje byloje Nr. 2K-572/2001 konstatavo, jog bylos duomenimis nustatyta, kad parengtiniame tardyme prieštaravimų kaltinamųjų parodymuose nėra. Todėl Lietuvos Aukščiausiasis Teismas padarė išvadą, kad tarp kaltinamųjų gynybos interesų prieštaravimų nebuvo ir tardyme juos galėjo ginti vienas gynėjas. Be to, buvo nustatyta, kad vienas gynėjas du asmenis gynė jų pačių pageidavimu ir gynybos prieštaravimai atsirado bylą nagrinėjant teisme. Šioje byloje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas

⁴⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis Teismų praktika, Nr. 14. Vilnius, 2001, psl. 445-446.

suformulavo taisyklę, kad draudimas ginti kelis asmenis taikytinas tik tuomet, jei nustatyti realūs, tam tikrame proceso etape jau esami (egzistuojantys) šių asmenų gynybos interesų prieštaravimai. Neatsižvelgiama į prielaidas, kad dviejų įtariamųjų, kaltinamųjų, teisiųjų gynybos interesų kolizija gali atsirasti tolesniame bylos tyrimo ar nagrinėjimo procese⁴⁶.

Analizuojant kolizinių taisyklių taikymą baudžiamojoje teisėje svarbu paminėti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinę baudžiamąją bylą Nr. 2K-180/2004, kurioje suformuluota specialios normos pirmumo taisyklė ir jos taikymas. Štai V. L. buvo kaltinama netinkamu pavesto darbo atlikimu (dirbo vyriausiąja sandėlininke akcinėje bendrovėje, buvo materialiai atsakinga už degalų sandėliavimą) dėl nerūpestingumo 1998 m. birželio mėnesį padarė įmonei didelę materialinę žalą. Įsigaliojus Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui veika, kurios padarymu buvo kaltinama V. L., neteko nusikaltimo požymių (pagal 2000 m. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 229 straipsnį už aplaidumą baudžiamąja tvarka atsakė tik valstybės tarnautojas ar jam prilygintas asmuo, o V. L. tokia nebuvo) ir tai paaiškėjo teisminio bylos nagrinėjimo stadijoje. Nesant kito įstatymo, teismas turėtų taikyti Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 3 straipsnio 2 dalį – baigti nagrinėti bylą ir priimti išteisinamąjį nuosprendį. Tačiau Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso, Baudžiamojo proceso kodekso, Bausmių vykdymo kodekso įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymo 5 straipsnio 3 dalies 2 punktą nustato, kad tais atvejais, kai pagal naująjį Baudžiamąjį kodeksą veikos nusikalstamumas panaikinamas bylos nagrinėjimo teisme metu, procesas nutraukiamas savo žinioje bylą turinčio teismo nutartimi pagal naująjį Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksą. Taigi susiduriama su bendrojo (2000 m. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso) ir specialaus (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso, Baudžiamojo proceso kodekso, Bausmių vykdymo kodekso įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymo, priimtas 2002 m. spalio 29 d.) įstatymo kolizija. Esant bendrojo ir specialaus įstatymo kolizijai, taikytinas specialus įstatymas⁴⁷.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas aiškindamas įstatymą ir tuo būdu šalindamas kolizijas, tai sieja su pagrindiniais baudžiamojo įstatymo principais – galiojimo laike principu. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 49 straipsnio pakeitimo ir 212 straipsnio pripažinimo netekusiu galios įstatymu Nr. VIII-1924 (Valstybės žinios, Nr. 81-2444) buvo pripažintas netekusiu galios Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 212 straipsnis (Pasų sistemos taisyklių pažeidimas).

⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001-06-19 nutartis kasacinėje baudžiamojoje byloje 2K-572/2001.

⁴⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinę baudžiamąją bylą Nr. 2K-180/2004.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 49 straipsnio pakeitimo ir 212 straipsnio pripažinimo netekusiu galios įstatymo įgyvendinimo įstatymo (Valstybės žinios, Nr. 81-2445) 1 straipsnio 2 dalyje buvo numatyta, kad paduodant teikimus, prašymus bei priimant teismo nutartis, vadovaujamosi Baudžiamojo kodekso 7 straipsnio normomis. Asmenų, nuteistų pagal Baudžiamojo kodekso 212 straipsnio 2 dalį už pasu suklastojimą ar gyvenimą su suklastotu pasu, veikos perkvalifikuojamos į Baudžiamojo kodekso 207 straipsnio 2 dalį. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas Lietuvos Respublikos teismų įstatymo nustatyta tvarka konsultuodamas apylinkės teismą nurodė, kad šio įstatymo 1 straipsnio 2 dalyje yra vidinė įstatymo kolizija tarp pirmojo ir antrojo sakinio. Ji liečia veikų, pasireiškiančių pasu suklastojimu bei gyvenimu su suklastotu pasu, kvalifikavimą. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodė, kad taikant įstatymą prioritetą turi būti teikiamas fundamentalioms nuostatomis dėl baudžiamojo įstatymo galiojimo laike ir įtvirtintoms Baudžiamojo kodekso 7 straipsnyje; jeigu veika padaryta iki 2000 m. rugsėjo 27 d. (įsigaliojo Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 49 straipsnio pakeitimo ir 212 straipsnio pripažinimo netekusiu galios įstatymas) ji kvalifikuojama pagal Baudžiamojo kodekso 212 straipsnio 2 dalį ir neperkvalifikuojama į Baudžiamojo kodekso 207 straipsnio 2 dalį (numatyta griežtesnė bausmė). Asmenys, kaltinami pagal Baudžiamojo kodekso 212 straipsnio 2 dalį, pagal šį kaltinimą turi būti išteisinami, jeigu veika padaryta iki 2000 m. rugsėjo 27 d⁴⁸.

3.3. Kolizinių taisyklių taikymas tarptautinėje privatinėje teisėje.

Lietuvos teisės doktrina pripažįsta, kad Lietuvos tarptautinei privatinei teisei būdingi saviti civilinių teisinių santykių dalyvių, turinčių užsienio elementą, teisių ir pareigų reguliavimo būdai ir priemonės.

Esant civiliniams teisiniams santykiams su užsienio elementu visada kyla kolizijos problema; būtina spręsti kuri iš dviejų ar daugiau koliduojančių teisės normų taikyti – teismo vietos, t. y. vidaus (nacionalinės) teisės normas ar užsienio valstybės, kuriai priskiriamas užsienio elementas, teisės normas.

Civilinis teisinis santykis turi užsienio (tarptautinį) elementą, kai, pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos pilietis sudaro santuoką su užsienio valstybės piliete; ginčo objektu esantis turtas yra užsienio valstybėje; įgaliojimas atlikti teisinius veiksmus išduotas užsienio valstybėje ir pan.

⁴⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis. Teismų praktika Nr. 14. Vilnius, 2001, 445-446 psl.

Lietuvos teisės doktrina pripažįsta, kad kolizinės normos, įtvirtintos Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.15-1.62 straipsniuose, t. y. teisės normos dėl taikytinos teisės, sudaro Lietuvos tarptautinę privatinę teisę⁴⁹. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.10 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad nuoroda į taikytiną užsienio teisę reiškia nuorodą į atitinkamos valstybės vidaus materialinę teisę, o ne į šios valstybės tarptautinę privatinę teisę, išskyrus šio kodekso numatytas išimtis. Sąvoka „taikytina užsienio teisė“ apima materialiosios teisės normas, reglamentuojančias ginčo santykių; į šią sąvoką neįeina užsienio valstybės tarptautinės privatinės teisės, t. y. kolizinės, normos. Todėl nustatčius, kad civiliniam teisiniui santykiui turi būti taikoma „X“ valstybės teisė, turi būti taikoma „X“ valstybės materialiosios teisės normos, o ne jos tarptautinės teisės (kolizinės) normos. Analizuojant sąvoką „materialioji teisė“, svarbu pažymėti, kad skirtingose valstybėse ši sąvoka apima ne tuos pačius teisės institutus. Kartu pažymėtina, kad sąvoka „materialioji teisė“ apima tiek atitinkamos valstybės viešąją, tiek privatinę teisę. Tačiau skirtingose valstybėse nevienodai sprendžiamas klausimas dėl vieno ir to paties teisės instituto priskyrimo viešajai ar privatinei teisei. Šiuo atveju aktualiu tampa atitinkamos valstybės materialiosios teisės ir proceso teisės atribojimo klausimas. Pagal Lietuvos teisės doktriną Lietuvos tarptautinės privatinės teisės požiūriu materialiosios teisės dalimi pripažįstami šie teisės institutai, teisės normos:

- ieškinio senaties institutas;
- teisinės prezumpcijas nustatančios teisės normos;
- tinkamą ieškovą ir atsakovą nustatančios teisės normos;
- teisę į palūkanas ir jų dydį reglamentuojančios teisės normos;
- atsiskaitymą valiuta reglamentuojančios teisės normos;
- įrodinėjimo dalyką reglamentuojančios teisės normos;
- nuostolių sudėtį nustatančios teisės normos⁵⁰.

Lietuvos tarptautinės privatinės teisės aspektu proceso teisės dalimi pripažįstama:

- ieškinio pareiškimo tvarką ir formą reglamentuojančios teisės normos;
- įrodinėjimo priemonių leistinumą reglamentuojančios teisės normos;
- civilinių teisių gynimo būdus reglamentuojančios teisės normos;
- išieškojimo eiliškumą reglamentuojančios teisės normos;
- nuostolių skaičiavimo tvarką reglamentuojančios teisės normos⁵¹.

⁴⁹ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga, bendrosios nuostatos. Vilnius, 2001, 88 psl.

⁵⁰ V. Mikelėnas. Tarptautinės privatinės teisės įvadas. Vilnius, 2001, 113-114 psl.

⁵¹ V. Mikelėnas. Tarptautinės privatinės teisės įvadas. Vilnius, 2001, 115 psl.

Gana, sakyčiau, reikšmingą taisyklę dėl taikytinos teisės suformulavo Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2000-03-15 nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-318/2000 dėl kilnojamojo daikto išreikalavimo iš neteisėto valdymo. Štai ieškovė J. B. 1996 metais Lenkijoje įsigijo automobilį „Audi-80“, draustą Lenkijos Chelmno visuotinėje draudimo įstaigoje; automobilį įregistravo Kaliningrado kelių policijoje (Rusijos Federacija) ir juo naudojosi. 1996 metų pabaigoje šiuo automobiliu ieškovei vykstant į Maskvą per Lietuvą, Prienų rajono kelių policijos darbuotojų buvo sustabdyta, automobilis iš jos paimtas ir negražintas. Ieškovė pareiškė ieškinį dėl nuosavybės teisės į automobilį pripažinimo. Lenkijos Chelmno draudimo įstaiga pareiškė priešieškinį dėl automobilio išreikalavimo iš svetimo neteisėto valdymo; ieškinyje nurodė, kad minėtas automobilis priklausė Lenkijos piliečiui T. K. ir buvo pavogtas Lenkijoje. Lenkijos Chelmno draudimo įstaiga, išmokėjusi nukentėjusiajam T. K. žalos atlyginimą, šalių susitarimu perėmė nuosavybės teisę į automobilį. Paskelbus automobilio paiešką, jis buvo sulaikytas Prienų rajono kelių policijos pareigūnų ir gražintas teisėtam savininkui, t. y. Lenkijos Chelmno draudimo įstaigai. Šioje byloje Lietuvos Aukščiausiasis teismas suformulavo taisyklę dėl taikytinos teisės. Jis nurodė, kad tais atvejais, kai Lietuvos teismuose pareiškiamas vindikacinis ieškinys dėl kilnojamojo daikto, pavogto užsienio valstybėje, išreikalavimo iš svetimo neteisėto valdymo Lietuvoje, šio daikto savininko daiktinėms teisėms apginti turi būti taikoma užsienio valstybės, kurioje tas daiktas buvo pavogtas, teisė. Savininkui pakanka įrodyti, kad daiktas iš jo buvo pavogtas, o kadangi taikytina teisė leidžia vogtą daiktą išreikalauti ir iš sąžiningo įgijėjo, savininkui net nereikia ginčyti sutarties, pagal kurią įgijėjas įsigijo daiktą⁵².

Gana sudėtinga spręsti klausimus užsienio elementą turinčiose civilinėse bylose dėl išlaikymo priteisimo. Štai ieškovė, gimusi 1986 m., Baltarusijos Respublikos pilietė su motina gyvena Baltarusijos Respublikoje, mokosi Minsko valstybinio lingvistikos universiteto Anglų filologijos fakulteto dieniniame skyriuje. Ieškovės tėvas gyvena Lietuvoje, yra Lietuvos Respublikos pilietis. Ieškovė prašo priteisti iš tėvo išlaikymą remiantis Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.194 straipsnio 3 dalimi (nustatyta tėvų pareiga mokėti išlaikymą kol vaikas sulauks pilnametystės, išskyrus kai vaikas mokosi aukštųjų mokyklų dieniniuose skyriuose ir yra ne vyresnis kaip 24 metų amžiaus). Pirmos instancijos teismas ieškovės ieškinį atmetė motyvuodamas, kad turėjo būti taikoma Baltarusijos Respublikos teisė dėl išlaikymo (Baltarusijos Respublikos teisė nenustato tėvų pareigos teikti išlaikymą pilnamečiams vaikams, ne vyresniems nei 24 metų, kurie mokosi aukštųjų mokyklų dieniniuose skyriuose ir kuriems būtina parama).

⁵² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000-03-15 nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-318/2000.

Apeliacinės instancijos teismas panaikino pirmosios instancijos teismo sprendimą motyvuodamas tuo, kad buvo netinkamai spręstas taikytinos teisės, t. y. kolizinės taisyklės, klausimas ir ieškinį tenkino iš dalies. Nurodė, kad byloje turėjo būti taikoma Lietuvos teisė pagal 1973 m. spalio 2 d. Hagos konvenciją dėl išlaikymo pareigoms taikytinos teisės 6 straipsnį. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, nagrinėjęs šią bylą kasacine tvarka, konstatavo, kad ginčas labiausiai susijęs su Lietuvos Respublikos teise, nes: 1) ginčas teisėtai nagrinėjamas Lietuvos Respublikos teismuose; 2) atsakovas yra Lietuvos Respublikos pilietis, gyvenantis Lietuvoje; 3) Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.194 straipsnis yra imperatyvi teisės norma; pagal ją Lietuvos Respublikos piliečiai privalo vykdyti pareigą – teikti paramą iki 24 metų amžiaus paramos reikalingiems vaikams, kurie mokosi aukštųjų mokyklų dieniniuose skyriuose; 4) Lietuvos Respublikos piliečio pareigos, numatytos įstatyme, nevykdymas pripažintinas prieštaraujančiu gerai moralei, teisingumo ir sąžiningumo principams⁵³.

Pažeistos intelektinės nuosavybės teisės ginamos pagal *lex fori*, t. y. pagal teisę valstybės, kurioje pareiškiamas reikalavimas teismui dėl pažeistų intelektinės nuosavybės teisių gynimo. Tai aiškintina tuom, kad daugumai intelektinės nuosavybės teisių taikomas nacionalinio režimo principas.

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.53 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad intelektinės nuosavybės teisėms ir jų gynimui taikoma valstybės, kurioje prašoma apginti šias teises, teisė.

Tą patvirtina Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika; ieškovas – Rusijos Mokslų akademijos Centro „Bioinžinerija“ (Rusijos Federacija) kreipėsi į Vilniaus apygardos teismą dėl patento galiojimo termino pratęsimo, atsakovas – Lietuvos Respublikos valstybinis patentų biuras. Ieškovas ieškinyje kaip ginčo sprendimui taikytiną teisę nurodė Paryžiaus konvenciją dėl pramoninės nuosavybės apsaugos, Lietuvos Respublikos patentų įstatymą, Lietuvos Respublikos Seimo 1994 m. sausio 18 d. nutarimą Nr. I-373 „Dėl Lietuvos Respublikos patentų įstatymo įgyvendinimo“. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nagrinėdamas šią bylą kasacine tvarka nustatė, kad ieškovo ir atsakovo nesiejo sutartiniai teisiniai santykiai, t. y. kai dėl intelektinės nuosavybės teisių pažeidimo tarp šalių atsiranda deliktinių prievolių. Atsakovas – Lietuvos Respublikos valstybinis patentų biuras – vykdomosios valdžios institucija, vykdanči valstybinį pramoninės nuosavybės objektų apsaugos įteisinimą; ieškinyje pareikštas Lietuvos Respublikos teisme. Atsižvelgiant į tai ir vadovaujantis Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.53 straipsnio

⁵³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007-01-23 nutartis kasacinėje civilinėje byloje Nr. 3K-7-130/2007.

1 dalimi, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodė, kad ieškovo keliamam ginčui dėl patento galiojimo termino pratęsimo taikytina Lietuvos teisė⁵⁴.

Nors teisinis santykis ir turi tarptautinį (užsienio) elementą, tai savaime neduoda pagrindo teigti, jog besąlygiškai bus taikoma užsienio teisė. Esant tokiam santykiui gali paaiškėti, jog dėl tam tikrų priežasčių užsienio teisės nebus galima taikyti. Atsisakyti taikyti užsienio teisę teismas gali konstatavęs, kad atitinkama aplinkybė nėra pakankamas pagrindas išvadai, jog ginčo santykis turi užsienio elementą.

To pavyzdys gali būti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-640/2003; ieškovė D. G. su ieškiniu kreipėsi į Kauno miesto apylinkės teismą dėl žalos atlyginimo. Atsakovai – UAB „Eura“, Baltarusijos Respublikos Minsko namų statybos įmonė „Minskžilstroj“. Ieškinyje nurodė, kad jos sutuoktinis A. G. dirbo UAB „Eura“ vairuotoju. Jam vykdant darbinės pareigas, 1996 m. spalio 19 d. Baltarusijos teritorijoje, UAB „Eura“ vairuotojo A. D. vairuojamas autobusas įsirežė į stovintį Minsko namų statybos įmonės „Minskžilstroj“ automobilį MAZ ir susidūrimo metu žuvo ieškovės sutuoktinis A. G.

Kauno miesto apylinkės teismas bylą nutraukė motyvuodamas tuom, kad byla neteisinga Lietuvos teismams; autoįvykis, tapęs pagrindu reikalauti atlyginti žalą, įvyko Baltarusijos teritorijoje. Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose sutarties 41 straipsnyje nustatyta, kad prievolės atlyginti žalą nustatomos pagal įstatymus Susitariančiosios Šalies, kurios teritorijoje įvyko veiksmas ar kitokia aplinkybė, tapusi pagrindu reikalauti atlyginti žalą, išskyrus prievoles, kylančias iš sutarčių ar kitų teisėtų veiksmų, ir šiose bylose priimti sprendimus kompetentingas teismas tos Susitariančiosios Šalies, kurios teritorijoje įvyko veiksmas ar kita aplinkybė, tapusi pagrindu reikalauti atlyginti žalą. Ieškovei pasiūlyta kreiptis į Baltarusijos kompetentingą teismą. Apeliacinės instancijos teismas Kauno miesto apylinkės teismo sprendimą paliko nepakeistą. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas šioje byloje konstatavo, kad Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose sutarties 41 straipsnis netaikytinas, nes byla yra labiau susijusi su Lietuva (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.11 straipsnio 3 dalis). Vien ta aplinkybė, kad autoįvykis, sukėlęs žalą, įvyko Baltarusijoje, nėra pakankamas pagrindas ginčo santykiui taikyti Baltarusijos teisę; abi ginčo šalys yra Lietuvos asmenys. Minėta Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose sutarties 41 straipsnio norma taikytina tik tais atvejais,

⁵⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004-05-05 nutartis kasacinėje civilinėje byloje Nr. 3K-3-287/2004.

kai prievolės atlyginti žalą šalys yra skirtingų valstybių asmenys. Dėl tų pačių argumentų šiuo atveju netaikytinas ir Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.44 straipsnis. Todėl Lietuvos Aukščiausiasis Teismas padarė išvadą, kad įvykio, sukėlusio žalą, įvykimas Baltarusijos teritorijoje, nėra pakankama aplinkybė, leidžianti kvalifikuoti ginčo santykį kaip turintį užsienio elementą, dėl kurio šiam santykiui reikėtų taikyti užsienio teisę, reglamentuojančią žalos atlyginimo klausimus⁵⁵.

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.19 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad užsienio juridinių asmenų ar kitų organizacijų civilinis teisnumas nustatomas pagal valstybės, kurioje šie juridiniai asmenys ar organizacijos yra įsteigti, teisę, t. y. taikomas inkorporacijos principas. Juridinio asmens įsteigimo vietos valstybė laikytina ta valstybė, kurios atitinkamame registre juridinis asmuo ar kita organizacija buvo registruota pirmą kartą. Lietuvoje registruoti juridiniai asmenys ir kitos organizacijos laikomi Lietuvos juridiniais asmenimis, o jų civilinis teisinis statusas nustatomas pagal Lietuvos teisę. Atitinkamai užsienio valstybėje registruotų juridinių asmenų ir kitų organizacijų civilinis teisinis statusas nustatomas pagal tos valstybės teisę. Šį faktą, nagrinėjant bylą teisme, *ex officio* t. y. savo iniciatyva, turi patikrinti bylą nagrinėjantis teismas. To nepadarius, teismo sprendimas (nutartis) turi būti panaikinami.

To pavyzdys gali būti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003-04-24 nutartis kasacinėje civilinėje byloje Nr. 3K-3-477/2003.

Štai ieškovo „Fish Global International AS“ įgaliotas atstovas – fizinis asmuo G. S. 2000-02-21 pareiškė ieškinį Panevėžio apygardos teisme atsakovui – fiziniam asmeniui G. V. dėl apmokėjimo už pateiktą produkciją. Ieškinyje nurodoma, kad Rusijos bendrovei „Nadežda“ buvo pakrauta ieškovo žuvies produkcija. Šiam sandoriui tarpininkavo fizinis asmuo G. V., kuris garantavo, kad už žuvies produkciją ieškovui bus sumokėta sutarta kaina. Ieškovo atstovui pradėjus reikšti pretenzijas dėl atsiskaitymo, atsakovas parašė garantinį raštą, kuriuo patvirtino skolą ieškovui ir įsipareigojo skolą padengti. Atsakovas prisiimtų įsipareigojimų nevykdo ir skolos negrąžina. Panevėžio apygardos teismas ieškinį tenkino; apelaicinės instancijos teismas pirmosios instancijos teismo sprendimą paliko nepakeistą. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, nagrinėjęs bylą kasacine tvarka, konstatavo, kad žemesni teismai netyrė ir nenustatė ieškovo civilinio teisnumo. Pagal 1964 m. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 612 straipsnį užsienio juridinių asmenų civilinis teisnumas nustatomas pagal valstybės, kurios teritorijoje faktiškai yra juridinio asmens buveinė, teisę. Tas nebuvo padaryta. Taipogi teismai netyrė ir nenustatė ieškovo atstovo įgalinimų tiek formos, tiek ir galiojimo pripažinimo prasme. Ieškovo atstovui

⁵⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003-05-28 nutartis kasacinėje civilinėje byloje Nr. 3K-3-640/2003.

įgaliojimas išduotas ne Lietuvoje. Pagal 1964 m. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 617 straipsnį įgaliojimo formą ir įgaliojimo terminą nustato valstybės, kurioje jis išduotas, įstatymus. Dėl to, nors ne vien tik, žemesnių teismų sprendimai panaikinti, o byla perduota nagrinėti iš naujo pirmos instancijos teismui⁵⁶.

3.4. Teisės normų ir konstitucinės teisės normų (nuostatų) kolizijos.

Čia svarbu pažymėti, kad Konstitucijoje yra įtvirtintos įvairios nuostatos – konstitucinės normos ir konstituciniai principai. Šie principai ir normos yra arba tiesiogiai įtvirtinti Konstitucijoje arba išvedami iš jų. Kai kurie konstituciniai principai yra tiesiog įtvirtinti konstitucinėse normose, kiti išvedami iš konstitucinių normų, konstitucinių principų, iš konstitucinio teisinio reguliavimo visumos, iš Konstitucijos, kaip svarbiausio valstybinės bendruomenės akto, prasmės. Tarp konstitucinių normų ir konstitucinių principų negali būti ir nėra priešpriešos, Konstitucija yra darnus teisės aktas. Ir būtent konstituciniai principai sutelkia į darnų vienetą visas Konstitucijos nuostatas, užtikrina, kad Konstitucijoje nebūtų vidinių prieštaravimų, ar net aiškinimo, kuris iškreiptų Konstitucijoje įtvirtintų nuostatų prasmę, Konstitucijoje įtvirtintą vertybę. Kartu negali ir nėra priešpriešos tarp Konstitucijos dvasios ir Konstitucijos raidės. Konstitucijos raidė neaiškintina ir netaikytina taip, kad būtų paneigta Konstitucijos dvasia. Konstitucinis teisinis reguliavimas turi būti vieningas, kaip viena visuma. Konstituciniai principai išreiškia Tautos siekius ir vertybes.

Visos Konstitucijos nuostatos, principai yra tarpusavyje susiję, sudaro vieningą ir darnią sistemą. Tarp Konstitucijoje įtvirtintų vertybių yra pusiausvyra; Konstitucijos nuostatų, principų ar vertybių negalima aiškinti taip, kad būtų paneigta ar iškreipta kita Konstitucijos nuostata, principas ar vertybė. Priešingai aiškinant Konstitucijos nuostatas, jos vertybes būtų iškreipta konstitucinio teisinio reguliavimo esmė ir turinys, pažeista pusiausvyra tarp konstitucinių vertybių.

Pripažinus teisės aktą prieštaraujančiu Konstitucijai, jis, t. y. teisės aktas, negali būti taikomas. Tačiau problemos iš esmės tai neišsprendžia; teisės aktą priėmusiai institucijai dėl to kyla pareiga „sutvarkyti“ teisės aktą taip, kad jis neprieštarautų Konstitucijai, koreliuotų su jos normomis. Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijai buvo pavesta paruošti įstatymo projektą dėl pasekmių pripažinus teisės aktą prieštaraujančiu Konstitucijai. Deja šis projektas dar dienos šviesos neišvydo. Šiuo klausimu pasisakė Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas byloje Nr. 51/01-26/02-

⁵⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003-04-24 nutartis kasacinėje civilinėje byloje Nr. 3K-3-477/2003.

19/03-22/03-26/03-27/03, nagrinėdamas kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitiktį Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams. Jis pažymėjo, kad teisės aktai arba jų dalys laikomi atitinkančiais Konstituciją ir teisėtais tol, kol nustatyta tvarka nėra pripažinti prieštaraujančiais Konstitucijai; kol aktas arba jo dalis nėra nustatyta tvarka pripažintas prieštaraujančiu Konstitucijai, tol juose nustatytas teisinis reguliavimas atitinkamiems teisinių santykių subjektams yra privalomas. Konstitucija ir įstatymas gina asmenį, kuris laikosi jų. Nukrypimas nuo šio principo reikštų, kad nesilaikoma Konstitucijoje įtvirtinto teisingumo principo. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad Konstitucijoje įtvirtinta įgytų teisių apsauga bei teisės aktų konstitucingumo ir teisėtumo prezumpcija lemia, kad Konstitucija aplamai neužkerta kelio tam tikrais ir ypatingais atvejais saugoti bei ginti asmenų teises, kylančias iš teisės aktų, vėliau pripažintų prieštaraujančiais Konstitucijai, jeigu atsisakius ginti tokių asmenų teises, valstybė ar visuomenė patirtų didesnę žalą, negu toji, kurią patirtų asmenys, jeigu minėtos teisės nebūtų apsaugotos, apgintos. Iš teisės akto, vėliau pripažinto prieštaraujančio Konstitucijai, jo galiojimo metu asmens įgytos teisės turi būti ginamos ar ne, kiekvienu konkrečiu atveju reikia išsiaiškinti ar neapgynus asmens įgytų teisių nebus pažeistos kitos Konstitucijos saugomos vertybės, ar nebūs pažeista jų pusiausvyra. Konstitucinis Teismas nurodė įstatymų leidėjui priedermę nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris leistų apginti ir apsaugoti asmenų, kurie pakluso ir laikėsi įstatymų reikalavimų, teises, įgytas iš teisės akto, vėliau pripažinto prieštaraujančiu Konstitucijai. Kartu Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad Konstitucija negina ir nesaugo tokių asmens įgytų teisių, kurios savo turiniu yra privilegijos.

Siekiant išvengti teisinių kolizijų, teisės aktuose nustatytas teisinis reguliavimas turi būti aiškus, suprantamas, neprieštaringas, teisės akto formuluotės turi būti aiškios ir tikslios; teisės aktais negalima reikalauti neįmanomų dalykų.

Konstitucijoje įtvirtintas teisinės valstybės principas reikalauja, kad teisinis reguliavimas būtų aiškus, suprantamas, neprieštaringas, teisės aktų formuluotės turi būti tikslios, turi būti užtikrinami teisės sistemos nuoseklumas ir vidinė darna, teisės aktuose neturi būti nuostatų, vienu metu skirtingai reguliuojančių tuos pačius visuomeninius santykius. Priešingu atveju teisės subjektams būtų sudarytos nepalankios salygos žinoti, ko iš jų reikalauja teisė⁵⁷.

Svarbus Konstitucinio Teismo išaiškinimas, kad pagal Konstituciją su žmogaus teisių ir laisvių turinio apibrėžimu ar jų įgyvendinimu susijusį teisinį reguliavimą galima nustatyti tik įstatymu.

⁵⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005-09-29 nutarimas byloje Nr. 15/02.

Šiuo metu sparčiai vyksta įstatymų (plačiaja prasme) leidybos procesas. Tai savo ruožtu turi įtakos kolizijų atsiradimui. Ir pačioje Lietuvos Respublikos Konstitucijoje esančios spragos ar neaiškumai gimdo kolizijas. Štai imkime Konstitucijos nuostatą dėl jos tiesioginio taikymo bei konstitucinius principus „demokratinė visuomenė ir teisinė valstybė“. Šių principų turinio neaiškumas gimdo kolizijas. Štai Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2000 metais tyrė keturiasdešimt šešių teisės normų konstitucingumą. Iš jų net dvidešimt tris teisės normas pripažino prieštaraujančias pagrindiniam įstatymui – Lietuvos Respublikos Konstitucijai, o iš jų net penkias pripažino prieštaraujančias konstituciniam teisinės valstybės principui. Svarbu pažymėti, kad Seimo priimtų teisės aktų, prieštaraujančių teisinės valstybės principui, išlieka. Jų išliks ir ateityje, nes tik Konstitucinis Teismas turi teisę aiškinti Konstituciją, jos principus, atskleisti jų turinį ir pan.

Konstitucinio teisinės valstybės principo turinį atskleidžia Konstitucinis Teismas. Jis yra konstatavęs, kad šis principas yra universalus teisės principas ir juo grindžiama visa Lietuvos teisės sistema, o tuo pačiu ir pati Konstitucija. Šio principo esmė – teisės viešpatavimas; teisės viešpatavimas reiškia, kad valdžios laisvę riboja teisė. Teisei turi paklusti visi teisinių santykių subjektai, tame tarpe ir teisėkūros. Visi teisės aktai (plačiaja prasme) turi atitikti Konstituciją ir jai neprieštarauti.

H. Kelseno vadinama pamatinė norma yra tai pačiai teisės sistemai (pagal H. Kelseną – teisinė tvarka) priklausančių teisės normų galiojimo pagrindas; ši pamatinė norma vienija ir apjungia visų tai pačiai teisės sistemai priklausančių teisės normų įvairovę. Kiekviena teisės sistema gali nepriekaištingai funkcionuoti, jeigu šią sistemą sudarančios teisės normos viena kitai neprieštarauja. Tačiau tai nepaneigia galimybės, kad įstatymus kuriantys organai gali sukurti konkuruojančias teisės normas, t. y. anot H. Kelseno „jie gali atlikti aktus, kurių subjektyvioji prasmė yra „privalomybė“ ir kurie, jeigu jų subjektyvioji prasmė yra interpretuojama kaip jų subjektyvioji prasmė, gali konkuruoti vienas su kitu“⁵⁸. Tokia teisės normų konkurencija galima, kai viena teisės norma reikalauja vienokio elgesio, o kita norma (reguliuojanti tą patį teisinį santykį) – kitokio, su pirmuoju nesuderinamo, elgesio; pavyzdžiui viena norma nustato, kad už nužudymą turi būti įkalinama, o kita – kad už jį turi būti baudžiama mirties bausme. Ši normų konkurencija nėra loginis prieštaravimas, nors teigiama, kad normos prieštarauja viena kitai. Pasitelkus logikos dėsnius įrodoma, kad, jeigu vienas teiginys prieštarauja kitam, vienas iš jų yra teisingas, o kitas klaidingas. Teisės norma negali būti nei teisinga,

⁵⁸ Hans Kelsen. Grynoji teisės teorija. Vilnius, 2002, 180 psl.

nei klaidinga.; ji gali galioti arba negalioti. Anot H. Kelseno „normų konkurencija yra tokia pat beprasmė, kaip ir loginis prieštaravimas”⁵⁹.

Teisės pažinimas kelia sau tikslą suvokti vieningai teisės sistemai priklausančias teisės normas kaip prasmingą visumą, teisinę sistemą aprašyti vienas kitam neprieštaraujančiais teiginiais. Šio pažinimo išeities pozicija – prielaida, kad normų konkurenciją galima ir reikia šalinti aiškinimo būdu⁶⁰. Atitinkamą teisinę sistemą sudaro dviejų tipų teisės normos: vienodo lygmens teisės normos bei aukštesnio ir žemesnio lygmens teisės normos. Atitinkamai galima kalbėti apie to paties lygmens teisės normų konkurenciją bei konkurenciją tarp aukštesnio ir žemesnio lygmens teisės normų.

Pirmiausia panagrinėkime konkurenciją tarp to paties lygmens teisės normų. Esant to paties organo, tačiau skirtingu laiku sukurtų teisės normų konkurencijai, tai pagal principą *lex posterior derogat priori*, vėlesnė norma pakeičia ankstesnės normos galiojimą. Šį principą reikia taikyti ir tada, kai konkuruojančias normas nustato skirtingi organai – parlamentas ar karalius (jei tą daryti įgalina konstitucija). Tačiau konkuruojančios normos gali būti sukurtos ir vienu metu, to paties organo ir netgi tuo pačiu teisės aktu. Tokiu atveju spręstinas konkurencijos šalinimo klausimas. Jeigu tokio prieštaravimo nepavyksta išspręsti aiškinant ir taikant teisės normas, vadinasi, anot H. Kelseno, įstatymų leidėjas sukūrė beprasmybę ir turime beprasmę normos kūrimo aktą, taigi apskritai ne aktą, nes jo subjektyviosios prasmės negalima interpretuoti kaip jo objektyviosios prasmės⁶¹. Aktas turi būti prasmingas ta prasme, kad individai turi elgtis tam tikru, o ne kitu būdu. Ir ši prasmė suprantama kaip normatyvinė prasmė. Jei aktas turi kitokią prasmę ar apilai neturi prasmės, tai nėra ir subjektyviosios prasmės, kurią būtų galima aiškinti kaip objektyvią prasmę.

H. Kelsenas nepripažįsta jokios konkurencijos tarp aukštesnės ir žemesnės normos, t. y. tarp normos, apibrėžiančios kitos normos kūrimą, ir šios antrosios normos, nes žemesnei normai galiojimo pagrindą teikia aukštesnė norma. Jeigu žemesnė norma laikoma galiojančia, tai galiojančia ją galima laikyti tik pagal aukštesnę normą⁶².

Pagal H. Kelseną, teisinę tvarką sudaro viršesnių ir subordinuotų teisės normų hierarchija. Aukštesnė norma apibrėžia žemesnės normos kūrimą. Pagrįstai H. Kelsenas kelia klausimą – kas yra teisė, jei tam tikra norma neatitinka normos, nustatančios jos kūrimą. Sąvoka „norma priešinga normai” prieštarauja pati sau. Teisės normos, prieštaraujančios aukštesnės teisinės galios normoms negali būti laikomos galiojančiomis;

⁵⁹ Hans Kelsen. Grynoji teisės teorija. Vilnius, 2002, 180 psl.

⁶⁰ Hans Kelsen. Grynoji teisės teorija. Vilnius, 2002, 180 psl.

⁶¹ Hans Kelsen. Grynoji teisės teorija. Vilnius, 2002, 181 psl.

⁶² Hans Kelsen. Grynoji teisės teorija. Vilnius, 2002, 182 psl.

jos turi būti niekinės. Įstatymo galiojimo pagrindas – konstitucija. Galiojantis įstatymas negali prieštarauti konstitucijai. Negaliojančio įstatymo negalima laikyti „antikonstituciniu“, nes negaliojantis įstatymas apskritai nėra įstatymas⁶³. Kol įstatymas nėra panaikintas, jis turi būti laikomas galiojančiu; galiojantis įstatymas negali būti antikonstitucinis⁶⁴. Galiausiai H. Kelsenas daro išvadą, kad „negali būti jokios įstatymo ir teismo sprendimo, konstitucijos ir įstatymo, konstitucijos ir ordonanso, įstatymo ir ordonanso konkurencijos, o formuluojant bendriausiais bruožais – negali būti jokios aukštesnės ir žemesnės teisinės tvarkos normos konkurencijos, dėl kurios būtų neįmanoma šią normų sistemą aprašyti viena kitai neprieštaraujančiomis teisės taisyklėmis ir šitaip būtų sunaikinta jos vienovė“⁶⁵.

Šias H. Kelseno teorines mintis patvirtina Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktika. Nagrinėdamas Lietuvos Respublikos farmacinės veiklos įstatymo įstatymo 17 straipsnio (2002 m. birželio 4 d. redakcija) 4 dalies atitiktį Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas konstatavo, kad Konstitucija neužkerta kelio kai kurių su informacijos gavimu ir skleidimu susijusių santykių, įskaitant ir santykius, susijusius su įstatymų nustatyto draudimų skleisti informaciją ir (arba) informacijos skleidimo ribojimų laikymosi priežiūra bei kontrole, reguliuoti ir poįstatyminiais teisės aktais, tačiau jais negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris nebūtų grindžiamas Konstitucija ir įstatymais, taip pat tokio teisinio reguliavimo, kuris konkuruotų su įstatymų nustatytoju⁶⁶.

Kaip minėta, Konstitucija užima dominuojančią padėtį teisės aktų sistemoje, ji yra aukščiausia teisė galią turintis teisės aktas.

Pakeitus 2000 m. liepos 18 d. įstatymu Nr. VIII-1864 patvirtinto Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.194 straipsnio 3 dalį ir ją išdėsčius taip „3. Išlaikymą teismas priteisia, kol vaikas sulaukia pilnametystės, išskyrus atvejus, kai vaikas yra nedarbingas dėl invalidumo, kuris jam nepilnamečiui nustatytas, arba kai vaikui būtina parama, jis mokosi vidurinių, aukštųjų ar profesinių mokyklų dieniniuose skyriuose ir yra ne vyresnis negu 24 metai“, kyla konfliktas (iš pirmo žvilgsnio) tarp šios normos ir Konstitucijos 38 straipsnyje įtvirtintos nuostatos, kad tėvų teisė ir pareiga iki pilnametystės juos, t. y. vaikus, išlaikyti. Šios Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse įtvirtintos normos konstitucingumą tirs Konstitucinis Teismas. Įdomu, kokią poziciją

⁶³ Hans Kelsen. Grynoji teisės teorija. Vilnius, 2002, 224 psl.

⁶⁴ Hans Kelsen. Grynoji teisės teorija. Vilnius, 2002, 224 psl.

⁶⁵ Hans Kelsen. Grynoji teisės teorija. Vilnius, 2002, 228 psl.

⁶⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005-09-29 nutarimas byloje Nr. 15/02.

užims Konstitucinis Teismas ir kaip traktuos šį neatitikimą. Galbūt tarp šių normų ir yra prieštaravimas, tačiau atsakymą į tai duos tik Konstitucinis Teismas.

Teisės aktų lygis konstitucingumo požiūriu, kaip jau pažymėta, nėra džiuginantis. Tai reiškia, kad Konstitucija veikia ne pilna apimtimi; ignoruojami Konstitucijoje įtvirtinti imperatyvai, konstituciniai principai. Visa tai iškreipia Konstitucijos ir teisės aktų tarpusavio santykį, gimdo Konstitucijoje įtvirtintų normų pažeidimus. Dėl to kyla būtinybė užtikrinti visų teisės aktų atitiktį Konstitucijai.

Bet toli gražu pati sąvoka „atitiktis (atitikimas) Konstitucijai“, o ypač kriterijai, kurių pagrindu daroma išvada dėl akto atitikties Konstitucijai, nėra pakankamai aiškūs. Šis atitikimas Konstitucijai daugialypis ta prasme, kad nesuvedama į paprastą teisės aktų, teisės normų sutapatinimą. Atitikimas Konstitucijai reiškia, kad atliekami veiksmai, priimami teisės aktai vertinami Konstitucijoje įtvirtintų idėjų pagrindu. Toks sąvokos „atitikimas Konstitucijai“ traktavimas leidžia lanksčiai vertinti teisės aktus pagal konstitucinio reguliavimo apimtį, išvengti šablonų ir pan. Sąvoka „atitinka Konstitucijai“ tapati sąvokai „konstitucingas“. Konstitucingumo požiūriu, tyrimo objektu gali būti: a) visas teisės aktas; b) teisės akto dalis; c) teisės akto atskiras straipsnis ar keli straipsniai; d) teisės norma.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas vertino viso teisės akto atitiktį Konstitucijai; tai tyrimas ar Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija atitinka Konstituciją. Vertindamas ir nustatydamas Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos santykį Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas konstatavo, kad:

- būtina atsižvelgti į lyginamosios konstitucinės teisės ir tarptautinės teisės suderinimo metodologinius pagrindus;
- Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos normų suderinamumo (santykio) aiškinimas turi būti prasminis, loginis, o ne tik pažodinis;
- vien tik pažodinis žmogaus teisių aiškinimas yra nepriimtinas žmogaus teisių apsaugos prigimčiai;
- Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje numatytos platesnės kokios nors žmogaus teisės, laisvės ar garantijos nei Lietuvos Respublikos Konstitucijoje.

Atsižvelgdamas į minėtus motyvus, sąvokų interpretavimą Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas padarė išvadą, kad Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių

apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsniai ir šios Konvencijos Ketvirtojo protokolo 2 straipsnis neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

Analogiškos pozicijos laikosi ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, kai žemesnio lygmens teisės aktas žmogui suteikia daugiau teisių ar garantijų, nei aukštesnės teisinės galios aktas. To pavyzdys Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999-06-17 nutartis kasacinėje civilinėje byloje Nr. 3K-7-238/1999. Joje teismas, konstatavęs, kad Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos 1991 m. birželio 25 d. įsakymu Nr. 240 patvirtintų Socialinių garantijų teikimo policijos ir kitų vidaus reikalų įstaigų pareigūnams nuostatų taikymo Instrukcijos 7 punktas prieštarauja Lietuvos Respublikos darbo įstatymų kodekso 252/1 straipsniui, pažymėjo, kad Lietuvos Respublikos darbo įstatymų kodekso 7 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos darbo sutarties įstatymo 7 straipsnio 2 dalies prasme kolizija tarp Darbo įstatymų kodekso 252/1 straipsnio ir Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos 1991 m. birželio 25 d. įsakymu Nr. 240 patvirtintų Socialinių garantijų teikimo policijos ir kitų vidaus reikalų įstaigų pareigūnams nuostatų taikymo Instrukcijos 7 punkto kiltų tada, jeigu minėta Instrukcija būtų nustačiusi trumpesnę nei vienerių metų senaties terminą, t. y. policijos pareigūnams būtų nustatytos blogesnės, diskriminacinės sąlygos, nei jas nustato Darbo kodeksas daugumai darbuotojų. Atsižvelgdamas į minėtos Instrukcijos priėmimo laiką ir istorines sąlygas, teismas taikė minėtos Instrukcijos 7 punkte nustatytą 3 metų ieškinio senaties terminą; suformulavo taisyklę, kad tarnybos policijoje santykiams Darbo įstatymų kodekso normos taikomos tiek, kiek šių santykių nereguliuoja specialūs teisės aktai, nustatantys tarnybos policijoje sąlygas ir tvarką⁶⁷. Iš to galima padaryti svarbią išvadą, kad tais atvejais, kai sprendžiamas su žmogaus teisėmis susijęs klausimas, taikomas tas teisės aktas, kuris labiau gina žmogaus teises, net tuo atveju jeigu jis konkuruotų ar prieštarautų aukštesnės galios teisės aktui.

⁶⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999-06-17 nutartis kasacinėje civilinėje byloje Nr. 3K-7-238/1999.

4. Išvados

1. Sąvoka „teisės kolizija“ yra daugiareikšmė. Ja galime apibrėžti įvairius teisei reikšmingus prieštaravimus: teisės sampratų (koncepcijų), teisės normų, teisinio reguliavimo ir teisinės sąmonės ir kt. Teisės normų kolizija – viena iš teisės kolizijų pasireiškimo pavidalų.

2. Teisės teorija skirtingai sprendžia sąvokų teisės normų kolizija ir teisės normų konkurencija atskyrimo problemą: šios sąvokos laikomos sinonimais (sutampančiomis visiškai ar dalinai) arba turinčiomis skirtingas reikšmes. Lietuvos teisės doktrinoje nėra vieningo požiūrio: teisės teorijoje vyrauja nuomonė, kad tai skirtingos sąvokos, o teismų jurisprudencijoje randami skirtingi sprendimai.

3. Pagrindinės teisės normų kolizijos atsiradimo priežastys yra teisės norminių aktų kūrėjų klaidos ir teisės norminių aktų hierarchiškumo pažeidimas.

4. Pagrindinės teisės normų kolizijų rūšys yra šios:

- vienašalės, dvišalės ir mišrios (pagal pasirinktų teisės sistemų skaičiaus kriterijų);

- ribojamosios, nurodomosios ir mišrios (pagal nuorodos į valstybės teisės sistemą (savos ar užsienio) kriterijų);

- bendrosios ir specialiosios (pagal kolizijų sprendimo taisyklės formavimo pobūdžio kriterijų);

- imperatyvios, dispozityvios ir alternatyvios (pagal teisės normoje įtvirtintų taisyklių privalomumo kriterijų);

- savarankiškos ir nesavarankiškos (pagal teisės normų savarankiškumo kriterijų);

- griežtos ir lanksčios (pagal teisės normų aptakumo kriterijų);

- vidaus (nacionalinės) ir tarptautinės (pagal teisės šaltinio, kuriame įtvirtinta teisės norma, kriterijų).

5. Kolizines taisykles formuluoja teisės doktrina. Daugiausia teisės normų kolizijai spręsti yra taikomos šios taisyklės:

- hierarchijos taisyklė;

- chronologinė taisyklė;

- specialiosios normos pirmumo taisyklė;
- taisyklė, numatanti, kad esant kelių precedentų kolizijai, pirmenybė teikiama paskutiniam;
- taisyklė, numatanti, kad vėlesnė bendroji norma nepanaikina ankstesnės specialiosios normos;
- autoritetingiausios nuomonės.

5. Santrauka

Tema „Teisės normų kolizijos ir jų sprendimo taisyklės” aktuali, originali ir nauja. Temos aktualumas reiškiasi galimybe naujai pažvelgti į reiškinį; temos originalumas reiškiasi jos naujumu. Šiame darbe nagrinėjama teisės normų kolizijos: sąvoka, kilimo priežastys, kolizijų sprendimo (šalinimo) taisyklės. Kadangi jurisprudencijoje nėra vieningos nuomonės kolizijų klausimu, darbe pateikiama keletas labiausiai reikšmingų nuomonių kolizijų sąvokos klausimu. Pažymėtina, kad pateiktose sąvokose figuruoja visas sąvokas jungiantis elementas – prieštaravimai, ar tai tarp teisės normų, ar tai tarp esamos teisinės tvarkos ir siekių ją pakeisti.

Darbe akcentuojamas sąvokos „teisės kolizija” daugiareikšmiškumas; ši sąvoka apima: prieštaravimus tarp teisės principų ir teisės normų, tarp atskirų teisės normų, tarp vertybių, tarp teisės normų ir jų aiškinimo; teisės sampratų, teisinės sąmonės kolizijas.

Poreikis turėti efektyvią teisę skatina jos paieškas; visuomeninių santykių bei procesų teisinis reguliavimas ne visada atneša lauktą rezultatą. Pagaliau, dėl visuomeninių santykių kaitos, vystymosi, nespėjama kurti teisės normų taip greitai ir sparčiai, kaip greitai ir sparčiai keičiasi visuomeninis gyvenimas bei socialinė elgsena, kuriems siekiama daryti atitinkamą įtaką. To pasėkoje kyla prieštaravimai visuomeniniame gyvenime. Tai be abejo atsispindi ir teisėje.

Darbe analizuotas teisės normų kolizijų ir teisės normų konkurencijos tarpusavio santykio klausimas; prieita išvados, kad Lietuvos teisės doktrina nenumato galimybės atriboti teisės normų kolizijas nuo jų konkurencijos, nes kai kurios taisyklės (specialiosios normos pirmumo taisyklė) teisės teoretikų nuomone priskirtinos kolizijų sprendimo taisyklių kategorijai, kai tuo tarpu teisės praktikai šią taisyklę priskiria konkurencijos įveikimo taisyklių kategorijai.

Temoje užsibrėžta analizuoti kolizijų sprendimo taisykles. Šios taisyklės tai prielaidos kaip spręsti kilusias kolizijas; taisykles formuluoja teisinio argumentavimo teorija. Išskirtos šios kolizijų sprendimo (šalinimo) taisyklės – hierarchinė, chronologinė, specialiosios normos pirmumo, paskesnio precedento pirmumo, autoritetingiausios nuomonės, vėlesnė bendroji norma nepanaikina ankstesnės specialiosios normos. Atskleistas šių taisyklių turinys.

Darbe nagrinėjami kolizinių taisyklių taikymo klausimai pasirinktose teisės šakose – civilinėje teisėje, baudžiamojoje teisėje, tarptautinėje privatinėje teisėje, analizuota teisės normų ir konstitucinių normų (nuostatų) prieštaravimai. Nagrinėjant šį klausimą

remtasi Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika.

SUMMARY

Collisions of Legal Norms and the Rules for Their Settlement

The subject „Collisions of Legal Norms and the Rules for Their Settlement” is urgent, original and new. An urgency of the subject expresses itself by an opportunity of a new attitude towards the problem; an originality of the problem expresses itself by its novelty. In the Paper, collisions of legal norms, including their definition, causes of their appearance and the rules for their settlement (liquidation), are discussed upon. Because of absence of a uniform opinion on collisions in law, several most important opinions on the definition of collisions are provided in the Paper. It should be noted that contradictions – between legal norms or between the legal order and striving to alter it – as an element that unites all definitions is presented in each of them.

In the Paper, a polysemy of the definition „a collision of law” is emphasized; this definition includes contradictions between principles of law and legal norms, between individual legal norms, between values, between legal norms and their interpretations, between definitions of law as well as collisions related to legal conscience.

A need in effective law encourages looking for it; a legal regulation of public relations and processes not always ensures expected results. Finally, it is impossible to develop legal norms upon rapid changing of public relations when the public life and social behavior to be impacted by them are permanently altering. This circumstance causes contradictions in the public life. Undoubtedly, they are reflected in law as well.

In the Paper, the issues related to the proportion between collisions of legal norms and the competition of legal norms are analyzed. It is concluded that the Lithuanian doctrine of law does not provide a possibility to delimit collisions of legal norms from their competence, because some rules (such as the rule of a priority of a special norm), in the opinion of theorists of law, are attributable to the category of the rules for settlement of collisions, while practitioners of law attribute this rule to the category of overcoming the competition.

The task of the Paper was analyzing the rules for a settlement of collisions. These rules are preconditions for settlement of the appeared collisions; the rules are formulated by the theory of legal argumentation. The following rules for collision settlement were singled out: hierarchical, chronological, the rule of a priority of a special norm, the rule of a priority of a subsequent precedent, the rule of the most authoritative opinion; however, a

subsequent general norm does not cause an annulment of an earlier special norm. The contents of the rules are disclosed as well.

In the Paper, the issues related to an application of collision settlement rules in chosen branches of law, such as civil law, criminal law, international private law, are discussed upon, the contradictions between legal norms and constitutional norms (provisions) are analyzed. In considering the said issues, the practical activities of the Constitutional Court of Republic of Lithuania and the Supreme Court of Republic of Lithuania are used as a base.

Literatūros sąrašas

Norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014;
2. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas. Valstybės žinios, 1999, Nr. 60-1945;
3. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas. Valstybės žinios, 1999, Nr. 13-308;
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. Vilnius, 2004;
5. Lietuvos Respublikos valstybės tarnybos įstatymas. Valstybės žinios, 1999, Nr. 66-2130;
6. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų skelbimo ir įsigaliojimo tvarkos. Valstybės žinios, 1993, Nr. 12-296;
7. Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės norminių aktų rengimo tvarkos įstatymas. Valstybės žinios, 1995, Nr. 41-991;
8. Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymas. Valstybės žinios, 1999, Nr. 60-1948;
9. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas. Valstybės žinios, 1993, Nr. 6-120;
10. Lietuvos Respublikos ir Kinijos Liaudies Respublikos ekstradicijos sutartis. Valstybės žinios, 2002, Nr. 115-5130;
11. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Vilnius, 2000;

Speciali literatūra

1. Giedrė Lastauskienė. Teisinės sankcijos kaip teisinio teksto elementai ir teisinių imperatyvų garantas. Daktaro disertacija. Vilnius, 2002;
2. Giedrė Lastauskienė. Teisinio teksto interpretavimo ribų ir teisės principų santykis: teorinės nuostatos ir Lietuvos teismų praktika. Teisės problemos. Teisės institutas. Vilnius, 2005/1 (47);
3. Dalia Mikelėnienė, Valentinas Mikelėnas. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius: Justicija, 1999;
4. Valentinas Mikelėnas. Tarptautinės privatinės teisės įvadas. Vilnius, Justicija, 2001;

5. Mary Ann Glendon, Michael W. Gordon, Christopher Osakwe. Vakarų teisės tradicijos. V.: Pradai, 1993;
6. Hans Kelsen. Grynoji teisės teorija. Vilnius, 2002;
7. Robert Alexy. Teisinio argumentavimo teorija. Vilnius, 2005;
8. Richard A. Posner. Jurisprudencijos problemos. Vilnius, 2004;
8. A. Abromavičius ir kt. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vilnius, 1998;
10. Alfonsas Vaišvila. Teisės teorija. Vilnius, 2000;
11. А. Ю. Буяков. Юридические коллизий и способы их устранения. Саратов, 1999;
12. В. Б. Шакин. Конкуренция и коллизия уголовно-правовых норм. Сибирский Юридический Вестник. 2001, Nr. 1;
13. Ю. А. Тихомиров. Коллизионное право: учебное и научно-практическое пособие. Москва, 2000.
14. Lotynų-lietuvių kalbų žodynas, Vilnius, 2007;
15. Tarptautinių žodžių žodynas. Ketvirtas leidimas. Vilnius, 2005;
16. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius, 2000.

Praktinė medžiaga

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994-11-18 nutarimas. Valstybės žinios, 1994, Nr. 91-1789;
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996-02-28 nutarimas. Valstybės žinios, 1996, Nr. 20-537;
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004-12-13 nutarimas. Valstybės žinios, 2004, Nr. 181-6708;
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005-09-29 nutarimas. Valstybės žinios, 2005, Nr. 117-4239;
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999-04-12 nutartis kasacinėje civilinėje byloje Nr. 3K-3-50/1999;
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000-03-15 nutartis kasacinėje civilinėje byloje Nr. 3K-3-318/2000;
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000-06-08 nutartis kasacinėje civilinėje byloje Nr. 3K-7-572/2000;
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001-06-04 nutartis kasacinėje civilinėje byloje Nr. 3K-3-673/2001;

9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002-11-18 nutartis kasacinėje civilinėje byloje Nr. 3K-3-1373/2002;
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2002-12-23 nutartis kasacinėje civilinėje byloje Nr. 3K-3-1621/2002;
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004-03-30 nutartis kasacinėje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-180/2004;
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004-06-29 nutartis kasacinėje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-340/2004;
13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007-01-23 nutartis kasacinėje civilinėje byloje Nr. 3K-7-130/2007;
14. Administracinė byla Nr. A-12-219-2004;
15. Administracinė byla Nr. 3A-116/2000;
16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis. Teismų praktika, Nr. 14. Vilnius, 2001.

Internetinis puslapis

1. www.ombudsmen.europa.eu/report05/pdf/ltrap05-lt.pdf.